

За Панонските българи е известно много малко. За тях първи съобщават византийските и западните историци, във връзка с управлението на император Зенон (474 – 491 г.). Тогава готския предводител Теодорих, поради конфликт с Византийския двор, започнал да напада и разграбва Балканските провинции на империята. Византийският император, бил принуден да се обърне към гепидите и българите и за помощ, и като съюзници ги насочил срещу готите. Всички византийски историци са единодушни, че до тези събития, никой не бил чувал нещо за народ с името «българи». Йоан Антиохийски в своята «Световна Хроника» казва, че около 480 г.,

двама готски предводители, Теодорих Амал, в съюз с Теодорих син на Триарий, «започнали да обезпокояват Византийската държава и разорили тракийските градове. Тогава император Зенон се принудил, пръв да извика на помощ българите за съюзници». (1), (2) Павел Дякон също пише: «В 487 г. император Зенон дал Италия на остготския крал Теодорих. Този Теодорих и убил гепидския княз Трапсила и българския княз Бузан». (3) След това тези българи, влезли в траен съюз с гепидите и живели в една държава в Панония, до идването на лангобардите и аварите. В продължение на почти цял век (до идването на аварите) те нападали и разорявали Балканските провинции на империи. Даже следващият император Анастасий бил принуден да построи т.нар. «Дълга стена» за защита на столицата Константинопол, от нападенията на българите.

Прокопий обаче дава друго тълкувание на събитията. Той казва, че по-това време гепидите, притиснати от лангобардите и смятащи, че Римската империя (Византия) веднага ще влезе съюз с тях, потърсили помощ от „кутригурите, които тогава живеели до Меотидското блато, с предложението да воюват заедно срещу лангобардите. Кутригурите веднага

изпратили на гепидите войска от 12 000 души водена от Хиниалон, мъж много вещ във военното дело"... Но тъй като войната с лангобардите още не е била започнала, гепидите ги подтикнали да нападнат Византия, като ги прехвърлили през Истрия, в своя участък от реката (около Срем). След което следва разказа за писмото на Юстиниан до Сандилх, вожд на утигурите. Прокопий съобщава още подробности. Остатъците от разгромените кутригури, заедно с други хуни (не ги назовава) водени от Синий, който някога се сражавал под командването на Велизарий, помолили императора да им разреши да се заселят в земите му, като съюзници и той ги заселил в Тракия. Това пък от своя страна предизвикало гнева на утигурския владетел Сандилх, който изпратил писмо до Юстиниан, за да му каже, че е направил голяма грешка. (4) Кутригурите и утигурите били във война помежду си. Прокопий смесва две събития, по-ранния

гепидо-готски конфликт от 80-90-те год. на V в., с по-късния гепидо-лангобардски конфликт. Първата среща на гепиди и лангобарди е в 526 г. Така че напълно възможно е, на един по-късен етап и група кутригури да са станали съюзници на гепидите. Предвид тяхното обитаване на запад от р. Дон до Дунав, географски това е напълно възможно.

Франкският хронист Фредегар (VII в.) в описанието на похода на Теодорих към Италия, съобщава за войната му с „аварите“. По това време аварите не са познати в Европа, така че най-вероятно става дума за „Панонските българи“, (Хроника Кн. II, 57): „След като Теодорих се върнал в Рим, той започнал война с аварите и многократно влизал в сражения с тях. Хуните нахлули в Италия, удържали победа над Теодорих и готите и разорили много градове. Обаче Теодорих, събрал войска, нападнал аварите, победил ги и ги прогонил към Панония. (5)

Козма Индикоплов (Κόσμος Ἰνδικοπλεύουτης) живял в края на V и началото на VI в., в своя основен труд „Християнска топография“ (между 545 – 547 г.), описва страните и народите в познатия му свят. В кн.3 той споменава и народа „българи“: „...навсякъде има църкви на християните, и епископи, мъченици, монаси и отшелници, където се проповядва Евангелието на Христос. Също така и в Киликия, Азия, Кападокия, Лазика и Понт и в северните страни, владени от скитите, при хирканите, херулите, **българите**, гърците и илирите, далматинците, готите, испанците, римляните, франките и други народи ...“. (6), (7) Българите са поставени между херулите и гърците.

Йорданес (Jordanes) също споменава, че при управлението на Юстиниан (527 – 565 г.): „често неговите наместници воювали с херулите, гепидите и българите, които опустошават Илирия и мъжествено ги разбивали“. В случая Козма Индикоплов има предвид българите обитавали в Панония съвместно с гепидите, за които съобщават и други източници. Йорданес, който описва земите на българите покрай брега на Понтийското (Черно) море казва, че „по протежението на Понтийското море са местата обитавани от българите, които се прославиха заради нашето нещастие и греховете наши“. Йорданес пряко свързва българите в земите около северните и източни брегове на Черно море, с българите воювали с Теодорих.

Ал. Николов основателно поставя въпроса, има ли връзка между „Панонските българи“ и съобщението в „Анонимния хронограф“ за „Зиези, от които са българите“ (Ziezi ex quo Vulgares). „Хронографът“ от 354 г. и представлява богато илюстриран кодекс, подарен на знатния римлянин Валентин и съдържащ списък на римски консули, префекти и епископи, астрологична част с изображения на зодиите и други илюстрации. Авторът е бил прочутия за времето си калиграф Фурий Дионисий Филокал. Добавката за Зиези фигурира в „Liber Generationis II“ който е по-късен препис. Съдбата на ръкописа е доста сложна, но за нас е важно, че много от преписите се базират на копие от IX в., съхранено в библиотеката на Санкт-Галенския манастир, а също и от ренесансови копия, направени по сега изгубения Люксембургски кодекс, също от IX в., който за разлика от Санкт Галенския ръкопис е бил и богато илюстриран. (8) В средата на IV в. (356 г.) в земите на Среднодунавската равнина се появява нова група племена, водени от владетеля си Зизаис. Те идват от Прикубанието, минавайки през Източните Карпати. Поглъщат остатъците от по-рано заселилите се язиги и роксолани. Стават федерати на Рим, известни са под името сармати-ардараганти“, производно на осетинското armdarag – самодържец, букв. ръкодържец, т.е. сармати със самоуправление.

Ако приемем, че с племената водени от Зизаис, е имало и българи, напълно логично е някакъв спомен за техния предводител да е достигнал до автора на въпросната добавка. Но от друга страна, няма друг източник, който да потвърждава ранно присъствие на българи в Панония. Напълно възможно е Зиези да е митичен персонаж, и името точно отговаря на името на прародителя на Нартите – **Саеуассае**¹,

¹ Зизаис е вариант на Саеуассае, и името е познато при българите като **Зузо, Зейзо, Зоздо**, срещали се през възраждането в Македония. (9) Също в „Книга на братството“ на манастира „Св. Петър“ в Залцбург

който отговаря на източноиранския бог-герой Сявуш (Конния бог, сравни с Конния бог изобразен на Мадарските скали !). В Хорезъм Сявуш е наричан Sievus и Šauš! Така че връзката между Saeuæssae и Зиези е твърде вероятна²! Според Д. Макеев, името **Сауассае** означава носител на дневната светлина, на утрото, на истината, от осет. Sæw – утро и æss – истина и персонажа е синонимен на авестийските герои Сяоши, Сяваршани – спасители, носители на истината и правдата. Сяваршан е синоним на персонажа Сявуш, а Сявуш е символ на честността и справедливостта. (14) Може да предложим и осетинските suæwyn – сътворявам, създавам, и æss – правда, истина. Ако Зиези е митичен персонаж, може да се предположи, че неизвестния преписвач е получил тази информация от българи обитаващи Италия или Панония, пряко или косвено, чрез небългарски, вероятно германоезичен информатор³.

За Панонските българи съобщава и арменската география «Ашхарацуйц». Там се казва, че мястото откъдето започва Сарматия, се обитава от «гермаските българи» и то се нарича Загура. Загура всъщност е славянската форма на Трансилвания (в буквален превод от латиниски «зад горите» или «задпланине», земя зад планините) земя зад Карпатите. В превода на братя Уинстон: «Сарматия, част от която се намира на изток от Загура или «пулхарите-германци», достига до Северния Ледовит океан и «неизвестната земя» която се нарича Палакх (Balakh)⁴ и Рипия (Рипейските планини – Урал)» (15)

Зад Карпатите в Трансилвания се е намирала точно Гепидската държава, където заедно със своите съюзници са живели «германските българи». В руския превод на К. Патканов (Патканян) от 1877 г., това важно съобщение е било съкратено (заради неразбиране на историческите факти), но в бел. под лин. 61, Патканов е цитирал преводите на братя Уистон (Лондон, 1736), Латинския превод (Марсилия, 1683) и френския на Сен-Мартен (Париж, 1819), където изразът “германски българи” е споменат. Например у Сен-Мартен: «La Sarmatie, dont une partie est a l'orient du **Zaghoura** (Հաղուրա / **Załowra**), qui est le pays des Bulgares (Պուլխարք / **Powlarkh** или **Bowlarkh**) selon les Allemand (Գերմանացիք / Germanac'uoс')... » (Сарматия, частта от която е на изток от Загора (Zaghoura), която е страната на германските българи). (16) Начинът по който са записани названията Загура, с „лад” П и „българи” – с „люн” L и „лад” П, както е и съвр. изписване на етнонима „българи” в арменски, показват, че когато е правен този запис, авторът му е предал с „лад”, точно звука „гх”, и няма съмнение, че трябва да разбираме точно „Загора” а не някаква деформирана арменска

сред имената на монаси от аварски и древнобългарски произход, от VIII – IX в. се откриват идентичните имена **Зейзо, Зузо, Зоздо, Сивуато**. (10) Аналогично у осетинците се срещат имената Зæза, Засе, Саса, Сасо, Сесе, Созо, Сосе, Соси, а Сусаг е име на владетел на сарматите-роксолани или на аланите-танаите около р.Дон, в I - II в., воювал с римляните като съюзник на даките. Също са известни сарматските имена от Боспорското царство: Σαιος (Сайос), Σισα (Сиса), Σισουλι (Сисоул), както и скитското име Ζοζζούς (Зозоис) или Ζοζζού (Зозу). Аналогично е и персийското име Σεσβης (Сеосйс), вариант Σεώσης, така се е наричал, приближен на сасанидския шах Кавад. Това име се среща и в по-изразителна форма Σεσώσης (Сесосис). Според Ф. Юсти, всички тези форми, са производни варианти на основното име Сяваш (Siāwaš или бога-герой Сявуш). (11), (12), (13) Известно е и бълг.име **Зисун**, на бълг. пратеник участвал в VIII Константинополски църковен събор (869-870 г.), от съоб. на Анастасий Библиотекар.

² В своите произведения Г.С.Раковски споменава за **Сива, Сиво** като стар езически бог на българите, чието празнуване обхваща времето между зимното слънцестоене и пролетното равноденствие. Раковски е един от първите наши етнографи и събирачи на народни песни. В коледна песен от Охридско той вижда спомена за този езически персонаж: „Сива, Сива, Василица, Къде си се овасилила? Тамо горе на Бейбунар (местност до Охрид). Тамо горе на Бел Дунав. Шчо има, шчо нема. Златна чаша на коната! Божик ми е по небеса. Слава му е пасла земя”. Според Раковски: “Сива е наш стар бог. Кога се е изменил и станал Василица, т.е. празникът на Сива-бога се е превърнал в празник на св.Василий. Вместо “сурва” в Охридско се поздравяват със Сива, Сива, Василица.” (17) Аналогично в Средна Азия празниците в чест на Сявуш са били през зимата, между зимното слънцестоене и пролетното равноденствие, тъй като той е олицетворение на Зимното Слънце, за разлика от Митра който симболизира Лятното, Побеждаващото Слънце!

³ Saeuassae един хипотетичен германоезичен информатор ще предаде точно като **Зиези**.

⁴ Неясно, според Robert H. Newsen (The Geography of Ananias of Sirak. The Long and the Short Recensions. Wiesbaden, 1992, стр. 685), най-вероятно това е Балтика. Произношението на Պուլխարք Палакх или Балакх, зависи от това дали се чете на Западноарменски – Балакх или на Източноарменски – Палакх.

транскрипция като „Залура“ напр.! В староарменски от VII в. (когато е живял автора на „Ашхарацуїц“ Анания Ширакаци), Չ – „лад“ е предавал звука „л“, което показва че това е допълнителна информация, вписана след VII в., най-рано в IX в. от неизвестен преписвач, когато е извършен фонемния преход ł > ğh. Или казано с други думи, иде реч точно за българи в Трансилвания, които авторът на тази информация в „Ашхарацуїц“ нарича „германски“. Названието Загора е получено явно по данни на славяноезичен информатор.

Въпросното събитие е записано и в българските допълнения към превода на Манасиевата хроника направен за цар Иван Александър в 1345 г: «Във времената на император Анастасий, българите започнаха да поемат тази земя, и преминаха (Дунав) при града Бъдин (съвр. Видин), а до това време, започнаха да завладяват за себе си Долната Земя Охридска (Македония), а след това и цялата тази земя. От изхода на българите са минали 870 години». Примерно 1345 – 870 = 475 г., т.е. този изход (преселение) съвпада с началото на управлението на император Зенон.

Кралят на Англия, Алфред Велики (849-899 г.) в своя превод на „Историята“ на Павел Орозии, също съобщава за българите: „И на югоизток, на известно разстояние, са моравците. На запад от тях са тюрингите и бохемите, и част от баварците. На юг от тях, от другата страна на река Дунав, е страната Каринтия, Тя [лежи] на юг от планината, наречена Алпи. Зад същите планини се простират границите на баварците, и на швабите; и след това, на изток от страна Каринтия, отвъд пустинята, е страната на българите; и, на изток от тях, е страната на гърците (Византия).“ .... „На запад от Ахая, по протежение на Средиземно море, е страната Далмация, в северната част на морето; и на север от Далмация са българите, и Истрия.“ Преводачът на съвр. английски език, Хемпсън, ясно забелязва че: „Алфред поставя България на изток от „пустинята“, и твърде вероятно, са съществували две групи население носещи едно и също име, едните – на река Дунав в близост до Дакия и Молдавия; и друга изглежда са били тези, които са известни също като Белохървати“. Всъщност Алфред описва точно "Панонските Българи" съседи на баварците и Каринтия, а не така наречените бело-хървати, които са живели в района на съвр. Южна Полша и Западна Украйна (Галиция) и са предци на хърватския народ. (18) Пак за тези българи съобщава и Павел Дякон, описвайки сблъсъка им с лангобардския крал Агелмунд: „Лангобардите преминали реката (най-вероятно Дунав), за която стана дума, и минали на другия бряг, където живели дълго време. Тъй като нищо лошо не им се били случвало, през дългите години на мирен живот, те отвикнали от войнските навици и станали много непредпазливи към охраната си. И така веднъж, без да предполагат, през нощта, по време на сън, ги изненадали българите, нападнали ги неочаквано и избии много от тях, даже Агелмунд загинал, а единствената му дъщеря отвели в плен“. След този удар, осиновения Ламисион е издигнат за крал, и изненадващо нападнал българите, като ги разгромил и взел много трофеи и плячка“. (19) Зигиберт преповтаря казаното от П. Дякон, като допълва „че гепиди, алани, турки⁵, българи и много др. племена, които дошли от север, разорявали Римската държава. (20)

Според П. Дякон, сблъсъка с българите е станал преди управлението на Одоакър (476-499 г.) в Италия. Предвид неяснотата и полулегендарния характер на тези сведения, предавани под формата на легенди и предания, преди да попаднат в полезрението на хронистите, вероятността за анахронизми е много голяма, и в случая става дума точно за това.

Първото съобщение за произхода на лангобардите е записаната от Фредегар (VII в.) легенда, поместена в неговата „Хроника“. Лангобардите първоначално се наричали Винили, и живеели на о-в Сканданан (Скандинавия). Управлявали ги кралица Гамбара (от др.горн.нем. gambar - умна, усърдна, храбра) и синовете и Ибор и Айо. Но

⁵ неясно, може би авари, според бълг. учени. (21). Много по-вероятно са тюринги, които са известни и като турцилинги!? Под името турцилинги, се разбира германско племе тервинги, тюринги, Тюрингия. Птолемей ги нарича туринги. Самите тервинги / тюринги, са едно от главните готски племена.

вандалите поискали да ги покорят и обложат с данък. Тогава винилите решили да воюват за свободата си и победили с помощта на Фрея, за което я измолила Гамбара. От боговете Фрея и Один, получили и новото си име Лангобарди което означава „дългобради“.⁶ След това напуснали земите си и достигнали до Голайда, завладели племето алдони, покорили областите Антайб, Банайб, и също Бургундайб. И тогава избрали за крал Агимунд, сина на Айо от рода Гугинги (др.герм. *gugg-, др.горн.нем. gukkan, guskan, съвр.нем. gucken – наблюдавам тайно, надничам, т.е. „съгледвачи“). След Агимунд който управлявал 33 години, идва Лет, който управлявал 40 г., след него идва сина му Алдихок и след него Годехок, който бил съвременник на Одоакър.

Подобна и по-пълна информация дава Павел Дякон (VIII в.). Той повтаря данните Скандинавия като прародана на Винилите, за Гамбара и синовете и. Тъй като населението се размножило много, а Скандинавия била бедна, Винилите я напуснали и преминали в земята Скоринга (Scoringa). Тук се сблъскали с Вандалите, където се повтаря историята с битката, намесата на боговете и новото име Лангобарди. Но последвали гладни години и Лангобардите си потърсили нова земя. Първо достигнали до областта Маурингия, но тук се сблъскали с народа Ассипити (според болшинството учени, това за Узипетите, германско племе обитавало Горен Рейн), за разлика от Фредегар който споменава „алдони“. За да уплашат враговете си, лангобардите разпространили слуха, че сред тях има войни с кучешки глави, които пият човешка кръв. Ассипитите се уплашили и спорът се решил чрез двубой на двама силни мъже от двата народа, като отново победата била за Лангобардите. После те напуснали Маурингия и пристигнали в Голанда, след това в Антайб, Бантайб и Бургундайб. Тук избрали Агелмунд от рода Гугинги за крал. Новото което добавя П. Дякон е осиновяването на Ламисион (в нем. Lehm – кал), роден от проститутка и захвърлен в калта, от крал Агелмунд и срещата с амазонките и българите, и последвалото отмъщението на Ламисион, който става крал. След това разказа продължава като у Фредегар.

Съществува още един кратък източник за произхода на лангобардите – Кодекса от Гота (Historia Langobardorum Codicis Gothani), или Кодекс на Еберхард, писан около 830 г., в манастира Фулда. За лангобардите се казва, че първоначално са живели около една река на име Виндиликус (Vindilicus), която се намирала на границата на Галия и тогава се наричали Винили. Поради многото змии които се размножили, напуснали страната си, а по-късно променили името си на Лангобарди, заради големите бради които носели, както твърдял Йероним (Йероним Блаженни). После те излезли на р.Елба, там където се влива реката Лигуриус (Ligurius, което на латински ozn. Циркон, Хиацинт). Тук лангобардите се установили в областта Скатенауге (Scatenaugae, букв. Скандинавия, или в по-тесен смисъл земите на север от Елба), после достигнали Страната на Саксонците и областта Patesprona (гр. Падерборн във Вестфалия, намиращ се между реките Липе и Падер), където, живели дълго време. Тук избрали Агелмунд за цар. Той ги повел обратно към бившата си страна и затова те пристигнали в Беовиндис (Beovinidis / Beuwinitha – Бохемия), със своята армия под звука на бойните тръби. За това събитие и днес свидетелстват (останките от) къщата и жилището на техния цар Вахо (в Бохемия)“ (22)

Андре Бергамот (Andreae Bergamotis) в своята „История“ (IX в.) повтаря казаното от П. Дякон, с изкл. на някои промени в имената: Виноли вместо Винили, и Готоланга (Gotholanda) вместо Голанда.

Саксон Граматик (XIII) в своята „История на Даните“ вкарва нови моменти. Прародината на Лангобардите е Дания. Поради гладни години, датския крал Снио заповядал да се свика всенародно събрание. Еббо и Агго предложили да се убият старците, немощните, и децата, но майка им Гамбарук се възпротивила и се решило да се хвърли жребий и така да се определят тези които са излишни, да напуснат страната. Така 1/4 от народа се изселва като първо отива в Блекигния (Blecingia), оттук

---

⁶ Тъй като и жените им се включили в битката като вързали косите си пред лицата, имитирайки брадите на мъжете си, за да изглежда войската им по-многобройна.

в Морингия (Moringia) и, накрая, в Гутландия (Gutlandia), където приемат новото име Лангобарди.

И последният източник е Анонимна датска поема от XVI в., включена в Гутландската хроника от XVII в. (Strelow, Den Guthilandske Chronica 1633). Смята се че авторът е вероятно пастор Нилс Петерсон, който живял 9 години на о-в Готланд и събирал стари документи, легенди и сказания. Тук има много нови моменти: Храбрите юнаци Еббе (Ebbe) и Ааге (Aage) тръгват от областта Сконе в Швеция, заради настъпилния глад, и със своя народ пристигнали в Готланд. Този народ се наричал Винелендери (Vinnelænder), а страната им – Венделбо (Vendelbo). Готландците ги приели и те живели на острова 2 месеца, след което потеглили за Риланд (Rylandum). Тук избрали за крал един храбър воин на име Халгемундер (Hallgelmunder). Започнали война с местния народ Лангобарди, победили го, завладели земята му и повечето избили, но приели тяхното име. И като Лангобарди достигнали до Панония.

Английската поема от IX в. „Уидсит“ споменава винилите под формата „венли“ като съседи на датчаните и др. северногермански племена: „аз бях при геатите (гъоти – шведско племе), свевите, и при сут-даните (южните дани/датчани); и у **венлите** аз бях, и у верните (варините) и у викингите;” Отделно се споменава Скеаф, владетел на лонгдеардите (лангобардите), също се споменават и като лонгбеарди. (23)

Разказът на П. Дякон е най-подробен, но другите източници добавят нови подробности, което говори че всички те са черпили от по-древен първоизточник, но са отразили различни елементи от него.

Уточнява се мястото в Скандинавия откъдето са тръгнали – Сконе и съседната област Блекинг, срещу които се намира о-в Готланд. Местоположението на Скоринга е неясно. К. Тиандер го свързва с Южен Блекинг където брега е много скалист и има много острови. Името произлиза от древногерман. *skuigo – бряг, в саксон. score, ст.фриз. и англ. shore, холанд. schore – бряг, в швед. skår – клисура, skar – скалисти острови. (24) Повечето учени го свързват с Балтийското крайбрежие.

След Скоринга пристигат в Голайда, Голанда, Гутланда, или о-в Готланд, който шведите наричали и Гуланд (Gulland). Относно Маурингия локализацията е ясна, Птолемей поставя германското племе Мауринги / Марвинги между Шварцвалд, Судетите и на юг от Централна Елба. Локализацията на Антайб и Бантайб не е ясна, но са били съседни земи на Маурингия. В др.горн.нем. andja, др.горн.нем. enti, гот. *anda, съвр.нем. Ende, холанд. einde, дат. ende, норв. enden, швед. ände, исл. endir, англ. end – край, покрайнина, граница, и „айб“, от др.горн.нем. *aib / *aibō – област, окръг, т.е. крайна, гранична област. След това преминали през Бантайб (Banthaib), в др.горн.нем. bant – връзка, ремък, свързка, съединение, т.е. свързваща област, към следващата им спирка Бургундайб или земята на Бургундите, което не предизвиква спорове. Бургундите са източногерманско племе, и според легендата произлизат от о-в Борнхолм в Балтийско море. Около 250 г. се преселват в района около устието на Висла. Мигрират с готите, и едва след 270 г. достигат до р.Майн, а в 406 г. преминават Рейн. Майн е приток на Рейн и извира от планината Фихтелгебирге, разположена до съвр. Чехия. От това следва, че лангобардите са се движели между Елба и Майн, в източна посока и срещата с бургундите е станала именно тук, преди да се преселят на запад от Рейн, т.е. в периода III-IV в.

Общото в различните варианти е началото на миграцията – Скандинавия, което отговаря на някаква много стара общогерманска легенда за Снадза като прародина на всички германци. В това отношение „Кодекса от Гота“ дава по-друга информация, за произход от земите по р.Рейн (на границата с Галия). Също общ е сюжета за борбата с вандалите, възприемането на новото име „лангобарди“, избора на Агелмунд и последващия път към Панония.

Сведенията за лангобардите у римските историци са твърде оскъдни. Между 9 и 16 г., за тях съобщава Велий Патеркул (Velleius Paterculus), който като префект на кавалерията, участва в римски поход срещу германците. Римляните за пръв път се сблъскват с лангобардите и ги побеждават, а Патеркул отбелязва, че по своята диващина, племето Лангобарди надминавали останалите германци. Вероятно тях е посочил Страбон (20 г. от н.е.), като племето Ланкосарги (Lankosargi) живеещи до устието и долното течение на Елба. Тацит (117 г.), посочва че Лангобардите живеели

близо до устието на река Елба, в непосредствена близост с племето Хавки. Страбон посочва, че Лангобардите са се разселили от двете страни на река Елба. Те са клон на Свебите (Свевите), при това най-големия, тъй като се простират от Ренус / Рейн до Албис / Елба; и част от тях живеят в най-отдлечените земи по течението на Албис, от другата страна на реката и били съседи на Хермундурите. Тацит също поставя Лангобардите като част от племенния съюз на Свебите. Посочва че почитали богинята на земята, или богинята-майка Нерта (вж. епизода с Гамбара – жрицата на богинята-майка Фрея, аналог на Нерта). Лангобардите били подчинени на Маркомантите и техния крал Маробод. Между 9 и 17 г., Лангобардите, Херуските и др. герм. племена въстават и отхвърлят зависимостта на Маркомантите. Тацит съобщава „Не само Херуските и съдружниците им ... взеха оръжие, но и двата свевски народа, Семнони и Лангобарди, също въстанаха срещу властта на Маробод“.

Дион Касий съобщава, че по време на Маркомантската война Лангобарди и Убии нахлули в Панония но били разбити и прогонени към домовете им, или към земите по Елба. Смята се че Узипети (Usipetes) или Усипи (Usipii) (у Плутарх Ousipai), Виспи (Vispi у Птолемей) и Убии (Ubii) са различни варианти на едно и също название на едно племе. Вероятно легендата за срещата с Ассипитите отразява точно този момент. В средата на II в., лангобардите се появява в Рейнланд (Рейнската област), защото Клавдий Птолемей (II в.), споменава Свебите-Лангобарди като съседи на Бруктери, Сугамбри и Тенктери. На изток и север те се простират до Средна Елба и Свебите-Ангилите (Англите). Той помества лангобардите между долните течения на реките Елба и Везер и ги описва като едно от най-големите германски племена, принадлежащо към по-голямата общност на Свебите: „Ако отидем на север, тези, които живеят в Германия от другата страна на река Рейн са: Малките Бруктери (Bructeri minores / обитавали са земите между реките Липа и Емс) и Сигамбрите (Sygambri – едно от основните племена участвало във формирането на франките, името му произл. от др.герм. sigu – победа и gambar – усърден, храбър, безстрашен, бърз, gambarī – добродетелни, силни), под които са Свебите Лангобарди (Suevi Langobardi / Свеви – от др.горн.нем. swēbēn – скитащ, плуващ, sweib – движение, sweibōn – блуждаещ, плуващ, носещ се по вълните); тогава са Тенктерите (Tencteri /

известни и като Тунгри, обитават долното течение на Рейн, по-късно участват във формирането на франките) и Инкрионите (Incriones / също Ингриони) между река Рейн и планините Абноба⁷ (Abnobaei / Шварцвалд); и тогава идват Интвергите (Intuerigi), Варгионите (Vargiones / „почитащи вълка“, от ст.норв. 'wargr, англосакс. wearg – вълк) и Каритните (Caritni / Каринтийци), под които са Виспите (Vispi / или Убии, Узипети – обитавали са първоначално десния бряг на Рейн в Магна Германия срещу треверите и южно от сугамбрите. После се сливат с франките), и пустинята на Хелветите (жители на съвр. Швейцария), или планините наречени Алпи.

От народите живеещи във вътрешността най-важните са Севите Англи (Suevi Angili / Англи⁸), които са на изток от Лангобардите (Langobardi) и продължават на север и до централната част на реката Албис (Albis / Елба), и Севите Семнони (Suevi Semnones, част от Севите, обитавали между Елба и Одер, а Семнони идва от др.герм. *swemna, съвр.нем. schwemmen, schwimmen – плувам, и е смислов аналог на swebēn – плуващи, вероятно са се предвиждали с лодки по големите реки?), чийто граници отвъд Албис, продължават до района разположен на изток до река Севус (Suevus / реката на Севите или Одер), и до Бургунтите (Burguntae / Бургунди), които обитават от там до Вистула (Висла). Обратно, под Семноните са Силингите (Silingae / т.е. Вандалите, от чието име Силинги идва името Силезия) които обитават под Бургунтите (Burguntae) и до които са Лугите Омани (Lugi Omani) и Лугите Дибунни (Lugi Diduni) (Лугите са част от Вандалите, и са носители на Пшеворовската арх. култ.) до планината Асцибургус (Asciburgius – Riesengebirge, или съвр. планина Крконище⁹);...”На изток от планината Абноба и под Севите Касури (Suevos Casuari / у Тацит Chasuarii, обитавали по поречието на р.Хасе) обитават Нертерените (Nertereani / името вероятно идва от германската богиня на земята, или богинята-майка Нерта) след тях са Дандутите (Danduti), а под тях Тураините (Touraine / Тюрингите) и Марвингите (Marvingi). Зад Камавите (Camavos / Хамави, франкско племе, обитавали областта Хамаланд / Hamaland, в съвр. Холандия, разположено на запад от р. Ейсел, при делтата на Рейн), Хатите (Chattae / обитавали Северен Хесен) и Тубантите (Tubanti / обитавали са обл. Твенте или холандската част на Долна Саксония, днес на холандо-германската граница), над Судетските планини (Sudetos montes)¹⁰ са Тевриохамите (Teuriochaetae), а под планините са Варистите (Varisti / известни като Вариски и са обитавали съвр. Бавария като част от Маркомантите), след това се намира Гората Габрета (Gabreta Silva¹¹ – Южното разклонение на Судетите, известно като планината Шумава или Бохемските гори, дележа съвр. Чехия от Бавария). Зад Марвингите (Marvingos) са Курионите (Curiones), и след това са Хетуриите (Chaetuori / Хатури, част от франките, по-късно преместили се в Северен Хесен, по поречието на р. Хетер) над Дунав (Danubio), и полето Парма (Parmaescampi). Зад Гората Габрета са Маркоманите (Marcomani), под които са Судините (Sudini)...”.(25)

Англ. лингвист Р. Г. Латъм (Latham), смята че вероятно названието Лангобарди отразява нем. lange bölde – дълги крайбрежни ливади, гранични земи. Областта разположена по р.Елба се е наричала в ранното средновековие Барденгау (Bardengau), с главен град Бардовик (Bardowik). Следващите по големина градове са Люнебург и Олденстад (днес Илцен). Барденгау е било графство в състава на Остфалия (или херцогство Саксония). Земите му са обхващали точно междуречието на реките Везер и Елба.¹² А Лохингау е съседната област на Бардингау. Лангобардите са

⁷ Абноба (Abnoba) е името на галска богиня, почитана в района на планината Шварцвалд и околностите - покровителка на горите и реките.

⁸ назв. идва от др.горн.нем. angar, съвр. нем. исл. engireit, норв. enga, engen, дат. eng, engen, швед. äng, ängen – зелена ливада, което показва че племето Англи и племето Ангривари (от angar – зелена ливада и var – човек) които дава Птолемей, са всъщност един народ с общо име – жители на земя с тучни, зелени ливади. Това са предците на Англите, които заедно със съседите си Сакси, завладяват Британия!

⁹ планински масив на територията на и Чехия и Полша, най-високата част на Судетите. Името Крконище идва от обитавалото тук германско племе Карконтти (Sorcontii) също споменато от Птолемей.

¹⁰ Судети е келтско име означаващо „Глиганска планина“

¹¹ Гората Габрета – от келтски „Кози гори“.

¹² През X в. Барденгау се владее от рода Билунги. Техни наследници са Велфите, и чрез тях, Барденгау влиза в състава на княжества Брауншвейг-Люнебург. Земите на Барденгау са били ограничени от

известни и със съкратеното название Барди. Т.е. жители на гранична, крайбрежна област на Лохингау и Бардингау. Другото им име „винили“ е свързано с култа към кучето който е съществувал у саксонските племена. В легендата се казва че у лангобардите имало „войни с кучешки глави“ и това не е случайно, у древните германци е съществувал култ към някои животни, напр. вълка, мечката. „Берсеркерите“ у скандинавците са се сравнявали с мечката, а самата дума означава „с меча кожа“ т.е. това са свирепи войни облечени в мечи кожи, които всявали страх и ужас в противника. Аналогично саксонските племена са обожествявали кучето. Напр. името на династията Велфи, която управлява Саксония и Барденгау в превод означава „Млади кучета“ в др.горн.нем. welf, сакс. welf, др.сакс. hwelf, англ. whelp, съвр.нем. Welpe, дат. Hvalp, швед., норв. valp, исл. hvolpurinn – младо куче, кученце. Аналогично в герм. ез., в др.горн.нем. win, windum, wint, съвр.нем. Windhund, холанд. windhond, швед. vinthund – хрътка. Също така според Малоун (Kemp Malone) и Харис, името на Ламисион (Lamicho) най-вероятно не произлиза от кал, а означава „лаец“, т.е. отново е свързано с кучето, а легендата за майка му, която била проститутка е по-късна изкривена етимология на думата „кучка“ която в езическите представи на древните германци се схваща като тотемно животно и няма този много по-късен „обиден“ смисъл. Малоун обръща внимание на един пасаж от поемата „Уидсид“: „115. ... Егелмунд и Хундгар, и храбрата войска на вит-мюрингите (др.горн.нем. wid – мъжествен, силен, става дума за племето мауринги)...“ и вижда в името Хундгар, Ламисион на П. Дякон, като извежда името от hund – куче, и gar, gair – копие, т.е. „куче-войн“. (26), (27) В др.горн.нем. lamōn, hlāmōn, hlemman – вдигам шум, ехо, отзвук, рев, klem – вик, шум. В този смисъл може да се разгледа и името брукстери¹³, племе непосредствен съсед на лангобардите, в др.горн.нем. brekka, brecka, brekkinga, съвр. нем. Bräskin - кучка, англ. bark – кучешки лай. В контекста на легендата Ламисион е „осиновен“ т.е. принадлежи към друг род или племе – може би брукстерите (малки брукстери – малки кучета)? В скандинавските саги се казва за голямата вражда между Хундингите (Hundings) – племето на Кучето и Вулфингите (Wulfings) – племето на Вълка, техните владетели се срещнали в единоборство, като победил краля на Вулфингите Хелг Хундигсбан (в др.горн.нем. baqa – убивам, убиваш кучета). Тази легенда отразява борбите между датчаните и техните южни съседи лангобарди и скасонци, а династията на Велфите води легендарния си произход именно от Хундингите. В „Уитсид“ са споменати Лонгбеардите като съседи на Хедните (Хатите) и Хундингите.

Според легендата, самите винили приели името лангобарди след победата им над вандалите, за което им помогнали боговете Фрея и Один. Според Брукнер, именно култът към Вотан / Один е в основа на името „лангобарди“, тъй като в древноскандинавски Лангбардр (Langbarthr) – „Дългобрадия“ е едно от названието на бог Вотан. (28)

През III – IV в. лангобардите бавно се предвиждат по течението на Елба, през страната Маурингия, както я нарича П. Дякон. Птолемей ги поставя до Тюрингите, и са обитавали между Шварцвалд и Судетите). (В своя Атлас, Самуел Бътлър е обозначил германското племе Марвинги или Мауринги (Mauringii) като жители на съвр. Вестфалия). (29)

След II в. Лангобардите изчезват от полезрението на римските автори, поради географската отдалеченост. Те влизат във формирация се Саксонски племенен съюз. В началото на IV в. една значителна част от тях се отделя от саксонците, водена от „първия им крал“ Агелмунд, в търсене на нова родина. Маршрутът им е неясен, но е бил в посока на изток, където реално са се сблъскали с вандалите и бургундите, които във II – III в. обитават земите на Южна Полша, а както пише Йорданес в „Деянията на Готите“, първоначално бургундите били покорени от вандалите.

За нас е най-важна информацията за сблъсъка с българите. Този епизод фигурира само у Павел Дякон и отсъства в др. източници, което ясно показва че е по-

---

Саксонския вал, земите на полабските славяни, и графствата Остервалд, Дерлингау, Гретингау, Лохингау, Щурми, Мосде и Щормарн.

¹³ въпреки Г. Кьоблер който обяснява етнонима като сечачи, пронизващи, режещи, в съвр.нем. brechen.

късно събитие вкарано в контекста на по-древната и легендарна лангобардска история. Поради това няма никакви основания да търсим някакво мнимо „българско“ присъствие сред Хуните на Атила, каквито погрешни изводи правят някои български автори от близкото минало. Абсурдно звучи мнението на В. Сиротенко, който отхвърля локализацията на тези българо-лангобардски сблъсъци в зоната на Карпатите и предполага, че тук българите са по-скоро, подобен на амазонките, митичен или слабо познат източен народ. Сиротенко прибавя и факта, че именно по това време, в края на VIII в., кан Кардам печели голяма победа над Византия, която е основен противник на лангобардите в течение на векове. В този контекст митичната крайна победа на лангобардите над българите, описана от Павел Дякон, има чисто пропаганден характер, за да сплоти лангобардската аристокрация, чийто земи са наскоро завоювани от Карл Велики и включени в състава на обширната му държава. Абсурдна е и тезата на Ото Менхен-Хелфен, според която *Vulgares* в случая не са българи, а племе от германски произход. (30)

Около 480 г. лангобардите се заселват в съвр. Чехия и към 489 г. достигат бившите земи на Ругите на север от Дунава, т.е. съвр. Сев. Австрия и Зап. Унгария. Но тук са принудени да признаят властта на херулите (друго германско племе, вж. др.горн.нем. *hērigolīh* / **hērgolīh* – знатни, благородни). В 494 г. между лангобардите и херулите започва война, в резултат на която херулите са разгромени, а кралят им Хродолф (Рудолф) бяга в Италия за да моли за помощ краля на остготите Теодорих. Теодорих го «осиновява» т.е. Хродолф става негов васал. След победата над херулите, лангобардите стават независими. Тогава започва и преселение на лангобардите от Норик към равнина, наречена от тях «Фелд» т.е. поле (съвр. област Алфьолд на запад от Дунава в Унгария). Следват години на мир до 508 г. когато отново се стига до война с херулите. Причина за новата война е убийството на брата на Хродолф краля на херулите, който пристигнал при лангобардите за сключване на съюз. Пратеникът е убит по заповед на своенравната Руметруда, дъщерята на крал Тато. Херулите разполагали с по-многочислена и опитна в сраженията войска. Разкажали се за лекомислената постъпка на принцесата, лангобардите неколкократно изпращат пратеници с молба за помирение и изплащане на кръвнина за убийтия (т.н. вергелд, от *Wër* – човек и *Gëlt* – цена), но херулите отвързват със започване на военни действия. Решителната битка се състои на полето Блахфелд, където херулите претърпяват пълно поражение. В 508 – 509 г., Лангобардите ги прогонват от земите на съвр. Чешка Моравия. Прокопий пише че в самата битка, херулите претърпяли тежко поражение, и кралят им Хродолф (*Hrodolphos*) загинал на бойното поле. П. Дякон казва че лангобардите преследвали херулите чак до Карпатите, и те потърсили убежище у гепидите. (31) Херулите са заселени основно в съвр. Олтения или Малка Влахия. Друга част от херулите потегля на север и достига старата си родина – Ютланд, или земите на съвр. Дания.

В 526 г., лангобардите за пръв път се сблъскват с гепидите в Панония. Но се стига до сключване на съюз, скрепен с брака на лангобардския крал Вакон (или Вахо) с Аестигуза – дъщеря на гепидския владетел. Следват години на мирно съжителство, в които лангобардине се разселват на юг към византийската граница. П. Дякон съобщава, че по времето на Клафо, наследника на Годехок, лангобардите се заселили в земята на ругите, т.е. проникват в Норик, след като готите разгромяват Одоакър в 499 г., т.е. това е станало преди сблъсъка с Гепидите. След Клафо управлява Тато, убит от племенника си Вахо (*Wascho*) или Вакон, който узурпира трона. Около 526 г. Вахо използва смъртта на Теодорих Велики, остготския крал на Италия и завладява земите на свевите по р.Сава (бившите римски провинции Панония Първа и Валерия), които са били съюзници на Теодорих.

Влизайки обаче в полезрението на византийската дипломация, император Юстиниан успява да всее раздор и привлича лангобардите, чрез съюз с тях в 546 г., насочен срещу гепидите. В 549 г. избухва първата лангобардо-гепидска война. Най-вероятно тогава, е описания от П. Дякон, сблъсък с българите, които са съюзници и

съжителите на гепидите, а лангобардите живеят вече на юг от Дунав.¹⁴ Преди това П. Дякон говори за битки с "амазонките" което отразява, някакъв контакт с остатъците от сармато-алански племена в Панония – Язиги, Роксолани и Алани, известни в изворите като „сармати“. Сред гепидите се разпространява модата на ИДЧ (изкуствената деформация на черепа) което е сигурен белег за сарматско или древнобългарско влияние. Йорданес съобщава че сред гепидите са живели сармати, управлявани от техния крал Бабай: „Заплашени от изстребление, кралете на свевите Гунимунд и Аларик тръгнали на поход срещу готите, подпомогнати от сарматите, техни съюзници водени от своите крале Бевк и Бабай. Те привлекли и остатъците от скирите, водени от старейшините си Едика и Гунулф, ... и гепидите и ругиите и други, като събрали огромно множество народ се разположили на лагер на река Болия, в Панония“. Местоположението на тази река не е известно, тъй като само Йорданес използва това име, но се предполага хипотетично, че отговаря на съвр. р.Ойпел, приток на Дунав северно от Будапеща. Тук в 469 г. се завързва голямо сражение, завършило с победа на готите. Както виждаме сред съюзната армия липсват българи, което показва че най-ранното им появяване тук е след 475 г., както единодушно съобщават източниците.

Тези сармати в 471 г. завладяват Сингидунум (Белград), който е върнат на Византия от готите на Теодорих, тогава все още съюзници на Константинопол. Същите сармати, както и българите на Бузан участват съвместно с гепидите, във войната им с готите на Теодорих в 80-те год. на V в. (32)

За историята на Гепидите се знае твърде малко. Според Йорданес, те произлизали от Скандинавия и о-в Готланд (Готскандза) и са били сродници на готите и бургундите. Първият им известен цар се казвал Бериг. Името им е било дадено от готите и произлизло от *geranta* – бавни, мудни, в др.герм. **gar-*, *gaffen*, *gairōn* – зяпам, заплес. В ст.англ. (поемата Уидсит / *Widsith* от IX в., или „Голямото пътешествие“) тяхното име е предадено като Гефти (*Gefþ*), съседи на Вендите (вероятно германското или балтийското племе Венди (Венети у Птолемей), или Вандалите).¹⁵ Гефти идва от др.герм. *geffida* – размишлявам, съзерцавам, но предадено в подигравателен смисъл като заплес, муден, бавен. Първоначално се спускат по р.Висла и в 260 г. съвместно с готите завладяват Дакия. Тук се сблъскват с бургундите, побеждават ги и отблъскват на запад, по поречието на р.Майн. Между 375 и 453 г. са подчинени на Атила, но след смъртта му възстават и унищожават Хунската д-ва. Прогонват на изток оцелелите синове на Атила и създават собствено царство в Трансилвания. Постепенно разширяват своите земи в Панония и в Подунавие, където вече се сблъскват с Лангобардите и Готите. Смесват се с други народи – сармати, българи, херули, ругии, свевии (шваби), скири. Последните остатъци от гепидите се разтварят сред авари, баварци и лангобарди.

Най-вероятно от тези «Панонски българи» са останали някакви твърде фрагментирани спомени и в баварските легенди и предания. За връзка между баварците и българите, първият и единственият, който поставя и изследва този

¹⁴ Следвайки хронологията на автора, след Ламисион, идва Лет, управлявал 40 години, наследен е от сина си Алдихок, а той от своя син Годехок. По времето на последния, Одоакър (476-499 г.), вече няколко години управлявал Италия, т.е. около 476 г. В случая имаме 4-ма владетели и независимо от сроковете дадени от П. Дякон, чиято достоверност не може да се провери, но явно са доста преувеличени. Общият срок на управлението им е около 100 години, така че срещата с българите би трябвало да е станала във втората половина на IV в. Но тогава лангобардите обитават земите на Средна Германия, далеч от Панония и съвр. Чехия, така че няма как да има такъв контакт. Поради тази причина епископ Касартели (L. C. Casartelli) смята че името „българи“ е объркан от П. Дякон запис на „бургунди“! Няма данни лангобардите да са имали контакт с хуните на Атила, а българите да са част от племената на Атила. Следвайки формалната времева логика на автора, този сблъсък е станал дори преди появата на Атила в Панония. Ето защо напълно логично е, че става дума за анахронизъм, едно по-късно събитие е представено като по-древно. И разбира се това е напълно нормално, предвид предаването на информацията за реални събития с предания и легенди, където се изкривява представата за времето. Немският учен Шмидт (Schmidt) също стига до заключението че сблъсък между българи и лангобарди не може да е станал по-рано от края на V в.

¹⁵ по-късно името „Венди“ се прехвърля върху полабските славяни, без да е славянско по произход.

въпрос, е немския проф. Карл Фрицлер (1923 г.) от Франкфурт (Karl Fritzier). Той се е занимавал с изучаването на старите баварски хроники и документи, съхранени в баварските манастири, и «Баварската хроника» от Йохан Авентин (1477-1534) (Johannes Aventinus Chronica Bavarica). Фрицлер открива че, както Авентин така и другите документи с които се е запознал, твърдят едно и също нещо, като съобщават, че предците на баварците, са дошли от Армения, водени от своите князе – братята Поймонт и Ингрем.

В документ, който Авентин намерил в бенедиктинския манастир в Нийдер-Алтайх (Nieder-Altaich), били записани епически балади и песни „по стар образец“, които разказвали за стар немски герой на име Байгер или Бойгер, който дошъл до Дунав от Армения и Скития, която опира до Индия, и завзел всички земи около Дунав. А в Регенсбург в катедралната църква открил документ, който съобщавал, че: «баварците идвали от Азия, от където изгрява слънцето и Индия, достигнали до Армения, като преминали през страните, които сега се наричат Татария».

В един регистър на грамоти от Лайпциг, Фрицлер открива съобщение за херцог Поймонт и неговия брат Инграм, които дошли от Армения. В «Имперската хроника» (Kaiserchronik) се казва: Херцозите Боемунд и Ингрем довели баварците от Армения. Това сведение се повтаря в «Хрониките» на Хенрих от Мюнхен и Михел Бехайм. В «Анонимната баварска хроника», от манастира Емеран, и в «Хрониката» на Футер (Fuetrer), се съобщава за княз Баварус който дошъл от Армения. В X в., Фромунд фон Тегернзее (Froumund von Tegernsee), отбелязал, че баварците произхождали от Изтока, и тяхната прародина била «до границите на Армения», както той е чувал от надеждни хора, които знаели стария баварски език. Други средновековни германски автори, като Андреас от Ратисбон (Andreas Ratisbonensis), Витус Арнпекх (Vitus Arnpekch), Тритем (Thritem) и Румплер (Rumpler) също посочват Армения за прародина на баварците, откъдето те дошли в Бавария, водени от техните князе Боамундус и Инграмус. Около 1300 г., монахът-бенедиктинец Бернхард фон Кремсмюнстер (Bernhard von Kremsmünster), който написал «История на баварците», съобщава: «От изток, от Армения и Индия идват баварците, и се установили на Дунав, където приели немския език». Някои смятат Боемунд и Инграм за съвременници на Цезар. Други твърдят, че Помпей, който поставил Армения под римско върховенство, вече не ги заварил там. Според едно известие, предадено от Тритем, баварците били прогонени от Тиберий. А «Хрониката от Пассау» (X в.) съобщава че по-рано баварците имали особен език, но след като се смесили с немците, постепенно приели техния език.

Авентин (XVI в.) пише, че баварците дошли от изток, водени от своя цар Тессел (Thessel¹⁶) и неговия племенник Балгер, и с доста народ, отишли в страната, наречена сега Франция, изградили града Toles (Тулуза) и се установили там. Но също уточнява «че баварците произхождат от цар Алман Ергле (Alman Aergle) и неговите синове Нораин (Norein) и Бойгер (Boiger)».

Фрицлер посочва че, етнографът Панцер (Panzer) е съхранил в своите «Баварски сказания и обичаи» стари рими, където между немските изречения се сраждали и някои напълно непознати думи, останали от „стария баварски език“.

В заключение, проф. Фрицлер смята че и етнонимът баварците и името Бавария, които в старонемски се предават като, *boyger, baguar, bauguvar, Baguarii, Paguaria, Pagoaria, Boguaria, Bauguarii, Baugoarii, Paugoarii* и *Paigira, Peigira, Peigiro, Peigiri, Peigiri, Pegirin*, в съвр. нем. *Bauern*, произлизат от названието «българи» и всъщност самите баварци произлизат от някаква българска група, която достига до Панония, и се смесва с обкръжаващите я немски племена, за да даде начало на баварския народ. А

---

¹⁶ в др.горн.нем. *dehsal, dehsala*, гот. **pehsald, *peslō*, съвр.нем. *Dechsel* – бойна брадва, др.горн.нем. *dehsa*, др.герм. **thassa* – сека. Името е означавало сечаш, или е прозвище свързано с названието на оръжие. Славянското тесла и производните му (тесак, тесам) е готска заемка от същия корен.

връзката на «баварците» с Армения, Фрицлер свързва с «Историята» на Мовсес Хоренаци и съобщението му за «Българската страна в клисурите на Кавказ» и преселението на част от тях в Армения. Също известно е че в началото на V в. има преселение на готи и алани и установяването им около гр.Тулуза.

Българите са известни от сирийските хроники като **бургари** и **пугури**, и имат известна прилика с «древнобаварските». И според Фрицлер, фонетично е невъзможно да се обясни произхода на древнонемското име на Бавария – Пеигира, и производните му: *baicarii, bagoarii, baugarii, reigiri*, от названието на келтското племе Бои, от които произлиза и името Бохемия (Böhmen). В края на XIX в. немските учени започват да обясняват произхода на етнонима «баварци» с келтското племе «бои», но като го извеждат директно от съвр. нем. *Bayern*, а не от древните названия.

Също Фрицлер е събрал и публикувал няколко особени диалектни баварски думи, за които смята, че са останали като реликти от «стария баварски език». Той прави опит да ги обясни чрез турския и унгарския език, но напълно неудачно. (33) Изследването на Фрицлер *GEMEINSAME ABSTAMMUNG DER BAYERN UND BULGAREN* (Общ произход на баварците и българите), е включено като глава в неговия труд „Die Herkunft der deutschen Volkstämme“ Von Professor Fritzier, Frankfurt, 1923, (Произход на германските племена). (34) Използвал е основно «Баварския речник» на Йохан Андреас Шмелер / “Bayerisches Wörterbuch” (Johann Andreas Schmeller). (35) Но внимателният анализ, показва че по-голямата част от тях са изцяло немски по произход, поради което «доказателствения материал» на проф.Фрицлер, трябва да се преразгледа изцяло критично, и не бива да се надценява. Като думи с възможен древнобългарски или друг (аварски, сарматски) произход може да посочим с голяма условност и съмнение само няколко от тях:

1. баррит / barrit – бойният вик на баварците, съпровождан с внезапно нападение. Ако не е вариант на др.вис.нем. *bartōn, berren, berit* (?) – удрай, бий, сечи, както смята Г. Кьоблер и което е много по-вероятно, може да се посочи перс. *barīd*, – бърз, бързо, шугнан. *barast* – бързо, осет. ирон. *byгсын*, дигор. *bursun* – атака, нападение, или пуш. *baraj* – победа, кюрд. *bārān* – побеждавай, кашмир. *barith*, хинди-урду *birad, bird* – слава. (36), (37), (38), (39) В кавказски аварски *bergъin* – победа, така че вероятно думата е сарматска или аварска. (Според една от най-правдоподобните хипотези за произхода на Кавказките аварци, е че са потомци на авари, установили се в Източен Кавказ, след което са се асимилирали с местното дагестанско население (40)

2. ергле / ærgle – лъв. Това значение е изведено косвено от разказа на Авентин за първия баварски владетел, легендарният Алман Ергле, който винаги бил придружаван от лъв и затова Алман бил наричан още «Човекът-лъв». Авентин смята че Ергле е баварският варинат на името Херкулес. (41) Но значението лъв се потвърждава от алт. корен **iārgi̯-o* – хищник, в ТМ **iarga*, мандж. *jarxa, jexhe*, нанай. *jarqa*, удег. *jadā* – леопард, барс, в др.кор. **irh̄i*, съвр.кор. *iri* – вълк. (42), (43) Бореален паралел с шумер. *urgula* – лъв, *ur* – хищник. Тюрк. название на лъва *arслан, aslan*, чув. *uslan*, унг. *oroslanu* е двусъставна дума, от тюрк. *āsli* – голям, силен, чув. *aslā* - голям, ТМ ез. *asi* – голям, монг. *eselt* – ръст, и праалт. **iārgi̯-o* – хищник > *iār(g)aslan* > *arслан* > *aslan* – голям хищник. Името **Алман**, Авентин свързва с етнонима алемани, но аналогично име е познато и в чувашки Алман, Алманай, Алмантер, Алманч. (44) А произходът му се изяснява от ТМ ез. **alama, alaman, alman* – приличащ, подобен, така Алман-ергле букв. озн.: „подобен на лъв“ и съвпада напълно с легендарното му описание!

3. каласнео / calasneo – общинско пасище у баварците. (45) Думата няма убедително обяснение, Кьоблер я смята за неясна, вероятно латинска заемка. (46) Аналог. в осет. дигор. *kyulsojnæ* (кълусойне) – ядлива трева за животните, *hollag*, ирон. *xuallag* – паша, сено, трева. (47), (48) Най-вероятно е сарматски реликт.

4. кармала / karmala – бунт, думата е известна и от старобълг. **крамола** – заговор, метеж, и е разпространена във всички славянски езици и унгарски (кагатол). Фасмер смята за първоизточник старобаварското *karmala* (Lex Baiuvarum) и търси връзка с др.сакс. *karm* – ридание, плач, англосакс. *searm, ciarm* – вик. (49), (50) Кьоблер посочва др.вис.нем. *carmla* – врява, чукане, тропане, *carmlum* – шум, и ги свързва с прагерм. **ker-* врява. Най-сходно по значение е лувийското *karmala*, *kar* – увреждам, унищожено, ощетявам. Откриват се ясни алтайски паралели, в чув. *kāra* – силен гняв, евенк. *karatša* – срамувам се, *kərcəmtə* – сърдит, *kərcəmti* – клеветя, *kərcəmdžu bi* – откъщавам, ороch. *karatači* – бия се, мандж. *kharmadži* – коварен, подъл, монг. *huuramč* – лъжлив, коварен, измамен. (51), (52) В тох.(б) *kar* – ругая, в бълг. *карам се* – ругая, обиждам. (53) Старостин смята корена *KVrV – гняв, за ностратически¹⁷ с представяне в индоевропейските, алтайските и угрофинските ез., но думата „кармала“ вероятно е дошла или с прабългарите, или по-вероятно с аварите, предвид общославянското и представяне.

5. китрибин / kitribin – затвор. Според Фрицлер: „Kitribin идва от *kotora-bina* – сграда на обор, конюшня, кошара“. В ст.бълг. **котръць** – затвор, унг. *ketrec* – затвор, румън. *coțruță* – колиба, сръб. *котарка* – хамбар, съвр. бълг. *котора* – кочина, *котар*, *котара* – малка кошара. (54) Думата е двусъставна, от **kot-/kut-* тесен, затворен, в тох. *koto* – тясна дупка, осет. *кътуты*, в останалите иран. ез. **kūt-* тесен, свит, чув. *kētes* – ъгъл, др.иран. **ku(n)ta* – къс, свит (55), и **бина**, което е познато и в бълг. диалекти (Ихтиман, Самоков, София) със значение стая, къща, от общоиран. **bān/*bən* – дом, сарамато-алан. ф-ма *bin* – дом, (в съвр. осет. запазено само като съставна дума *binontæ* – домашен). (56)

6. пурика / purica – груб човек, простолюдие, Фицлер правилно го свързва с бълг. дума **пуряк** – груб, прост, селянин. БЕР посочва като произход старобаварската дума. (57) В монг. *bur* – груб човек, глупак. В ТМ ез., негид. *parga*, нанай. *farga* – глупак, алчен, лош човек. (58) В тох.(б) *bruka* – груб > в алт. ез. ? (59) В хинди *buga* – жалък, презрян, низш, простолюдие. (60)

7. рауба / rauba – дреха, рокля. Думата е разпространена във френ. и нем. *robe*, итал. *roba* – дреха, смятат се за производни на др.вис.нем. *roub* – трофей, плячка, заграбено имущество, в съвр.нем. *rauben*, англ. *rob* – грабя, което като логика е много съмнително. Среща се в бълг. *роба* – дълга дреха, рокля, и в руски като *рубашка* – риза. Според Фасмер произлиза от руск. *руб*, *рубить* – режа, или бълг. *ръб* – ъгъл, край на плата, т.е. *груба дреха*. (61) Също е твърде нелогично като етимология. Фрицлер свързва немската дума с българите, същото пише и В. Д`Амико за итал. аналог. Думата е от ирански произход, пълен неин аналог е ваханското *gēbūn* – риза. (62) Абаев я обяснява от др.изт.иран. *rai-rāna* – покривало за гърдите, в сармато-алан. *rai, дигор. *gei*, ирон. *giu* – гърди, гръден кош, вахан. *giu* – лице, предна повърхност, *giugūn* – покривало за лицето на булката. В язгулем. *gi* – лице, *gīban*, шугн. *gūbīnak*, *giubīnak* – покривало за детето в люлката. (63), (64), (65), (66) Думата е попаднала у баварците, или от сарматите, или от българите.

8. улак / ulak – вестносец. В чув. *vula* – чета, говоря, бърборя, др.тюрк. *ulī*, монг. *ulaḥ* – вой, рев. В ТМ *ula* – изпращам вест, писмо, предавам информация, разказвам история, предание, *uladusi* – пощенски раздавач (съвр. зн.), *ulgu* – дума, *ulgig* – разказ, монг. *ūlgēg* – разказ. Думата е явно аварска по произход. (67), (68), (69), (70)

9. шарап / scharaup – грабеж, разбойничество. В чув. *sarap* – загуба, вреда, материална щета, *šar* – беда, нещастие, зло. В ТМ, евенк. *syre*, мандж. *šeri* – нападам, застрашавам. (71), (72) В др.вис.нем. *raub*, *gaup* – грабеж. Възможен аварски произход.

¹⁷ в др.тюрк. *keriš*, монг. *kereldü*, *kereče* – сбиване, прапор. *kūr – ругая, ст.япон. *koros* – убивам, *kor* – клеветя, хант. *кугет*, манси *xurim*, фин. *karnea*, ест. *карт* – гняв, обида, в слав. ез. *корь*, *корить* – укор, укорявам, в лит. *karinat*, латин. *carināre*, келт. *caire* – укорявам, обиждам, англ. *harm*, исл. *gega*, дат. *gøre*, швед. *göra* – вреда, зло.

Трябва да добавим и що една дума, която е убягнала на проф. Фрицлер:

10. блѣхъ – в ст.българ. стомана, **блѣхачи** – ковач. В БЕР е посочена като старобаварска заемка. В др.горн.нем. bleh – метал, Blechschmied – ковач, съвр.нем. Blech – метален лист. В БЕР са посочени още диал. **блях** – метална тока на колан, **блех** – метален обков на оста на каруцата, и се свързват с нем. Blech – тънък метален лист. (73) Тук трябва да посочим и руското **бляха** – метална апликация. От ст.българ. е попаднала в руски. Според Фасмер, думата е древнобългар., попаднала в баварски, но той я обяснява с тюрк. bilgüçi, bilixçi, bilikçi – мъдрец, което е напълно фантастично. (74) Произходът на др.българ. дума е свързана с тох. pilko – мед, метал, pilk – блясък, санскрит paligh, праkrit balchī, перс. pālās, palākhm, кховар. phal, шугнан. pales, phāl, хинди-урду raghāl, кашмир. rolāv, palakh – желязо, стомана.

Трябва да посочим още и името на злополучният владетел на Панонските българи, Бузан, загинал в битката с готите, и Хиниалон, вожда на кутигурите присъединили се към гепидите.

Бузан – името е сарматско по произход. В осет. ирон. boz – скъп, обичан, благороден, buz, buzŋ – благодарност, признателност, дигор. boznæ – благодарност, bozdziŋnadæ – благодарност, признателност, аланската форма būznug, санскрит bhuj, пр.иран. bauzna, авест. baošnah, пахлави bōzīsn, согд. buzŋ – благодарност, признателност, в сарматски *βāša – прекрасен. (75), (76) От кушано-бактр. документи е известно идентичното име **Бозано** (Bōzano). (77) При осетинците се среща аналогичното име Бузо, Бузар. (78)

Хиниалон. Вероятна връзка с осет. ирон. xip, дигор. xipæ – хитрост, заето в карач.-балк. xipe, хейне – коварен, хыпы – строг. Производно е на осет. kinæ – мъст, от др.иран. *kaīna, авест. kaēna, перс. kīn, kīna, пахлави хуп – отмъщение, мъст. (79) И втората част „алон“, което е и едно от самоназванията на аланите, останало в съвр.осет.език в народните легенди, като allon (В. Абаев). (80) Може да преведем името като „отмъстител на аланите“. Съвр. производно българ. име е **Хино, Хинко, Хинчо.** (81)

Проф. Фрицлер е „припознал“ като „български“ още думи, които обаче са с ясен германски произход, откриващ се в „Речника на древногорнонемския език, на Г. Кьоблер. Това са:

1. билмез (bilmez) – упорито и непослушно дете, думата идва от др.горн.нем. bilihmūs, съвр.нем. Bilchmaus – вид голям плъх, съсел, което се употребява с вторично значение за своенравен, свадлив, опърничав човек.

2. ванкстодал (wankstodal, wancstuodal) / **ванклаге** (wanklage) – измамен, двуличен, предател, от др.горн.нем. wank, съвр.нем. wanken, холанд. wankel, др.англ. wancol, дат. svinge – колебаещ се, ст.англ. stud, исл. stoð, дат., норв. støtte, швед. stöd, съвр. нем. Staude, Stütze – поддръжка, др.горн.нем. stodal – траен, постоянен, съотв. uuancnstodal, wankstodal – непостоянен, нетраен, и нем. Lüge, хоандл. lig, англ. lie, дат. løgn – лъжа, измама, liegen – лъжа. В др.горн.нем. wankluggī – лъжлив, измамен.

3. вехадинк – облог преди дуел, за разрешаване на спор, произлиза от др.горн.нем. wehading, в съвр.нем. „Kampfding“, Zweikampf – дуел, двубой, произлиза от Wehan – борба, двубой, и ding – съдебно споразумение, решение.

4. драпа – дрехи, в българ. дрипа – общославянска дума, но в др.горн.нем. drappus – дрехи, облекло, което е заето от латин. drappus – облекло, а от древнонемски думата е заета в древнославянски.

5. еторкарте (Etorcartea, Etorcartea) – ограда, оградено място, вътрешен двор. Среща се в др.горн.нем. etargerta – ограда, думата е двусъставна, от etar, съвр.нем. Etter, англ. edge – край, ръб и gerta, в съвр.нем. Gerte – заострен прът, кол (аналог. е руск. жердь)

6. кампфвик (campfwik) – двубой, дуел. Думута е двусъставна, образувана от др.горн.нем. campf, съвр. нем. Kampf, швед., дат. Kampen, норв. Kjemr – борба и др.горн.нем. wīg, холан. Vecht, англ. fight – война, битка, разпри. От този корен произлиза и названието викинги – войни, бойци.

7. лидскарти (lidiscarti) – ампутация на крайник, произлиза от в др.горн.нем. lid / lit, съвр.нем. Glied, холан. lid – крайник и scara, skarda, съвр.нем. Scharte, швед. skåra, дат. kæv – отрязвам, прорез, в др.горн.нем. lidiskarti, lidiscarti, съвр.нем. Gliedscharte – ампутация на крайник, осакатяване.

8. махалецинг (mahalezing) – сградата, мястото на съда в селището. Думата е двусъставна, обр. от др.горн.нем. mahal, mahalen – осъждане, спогодба, споразумение и zinna, съвр.нем. Zinne, - ограда, стена.

9. палкпрест (Palcprest) – според Фрицлер е рана от бойна брадва, но се оказва че това не е така. А. Куицман посочва че с **палкпруст** / Palcprust в древното алеманско и баварско право, се наричат наранявания при които целостта на кожата е запазена. Куицман го обяснява като производно на др.горн.нем. balg – кожа, англ. peel, и бавар. prust, Presssack – болка, страдание. (82), (83)

10. пулишлак (Pulislak) – Фрицлер го тълкува като удар с боздуган. В герм. яз. *ballēn, нем. Ball – топка, и нем. schlagen, холан. slag, дат., норв., швед. slå, исл. slá – бия, ударя. Но А. Куицман го извежда от ср.горн.нем. bülslac – оток, подуване, получено след удар, в др.горн.нем. būla, швед. bula, дат. bule, холан. buil, съвр.нем. Beule – подутина. (84)

11. стапфсакен (staphsaken, stabsagen) – разследване на престъпление, в др.горн.нем. staph, stapf, нем. Staph, фриз. stapa, холан. stap, англ. step – стъпка, степен, и в др.горн.нем. saken, др.англ. sacan, sake, сканд. sak, фриз. seke, холан. zaak, нем. Sache, гот. sakan – спор, дело, случай. А. Куицман го свързва с stap – тояга, и древния езически баварски обичай Eidstab, свързан с култа към бог Фро, чийто атрибут бил дървен жезъл с формата на фалус. (85)

12. тудрагил (toudragil) – осакатяване, увреда на крака. Двусъставна дума, произлиза от др.горн.нем. tretēn – удрям с крака, тропам, стъпвам тежко, англ. tread – куцам, *dragil – влачещ, т.е. куцащ, влачещ крака си.

13. хабиас (habias) – затвор, идва от др.горн. нем. hab, др.герм. Habaz – държа, задържам, англ. keep, исл. hafa – държа, пазя.

14. харизлиз (Harisliz) – тежко престъпление, бунт срещу владетеля. В др.горн.нем. hariskild, hariscild – нападение, harēn – викам, крещя, роптая, lezzi – непокорен, бунтуващ се.

Според Фрицлер и някои стари баварски имена, са с български произход, но почти всички, посочени от него показват германски произход, и само две са с възможен друг (сарматски, аварски, български ?) произход:

1. Алицо (Alizzo), Елицо (Elizo) – Фрицлер го свързва с Алцек, но това е невярно, виж гот. alisō - бряст. (86)

2. Балгер – митичен баварски владетел, син на Алман Ергле. Въпреки приликата с бълг. етноним, на практика името е производно на др.горн.нем. balghegi – войскови отряд, войни, респ. Балгер – воин, боец, balgen, bolgen, belgan – воинствен, агресивен, яростен, bolganskaft, bolganscaft – проява на ярост и гняв, аналогично е да очакваме форма Болгер – гневен, воинствен, също вж. bāgēn – боря се, бия се, bāgunga – борба, bāgāgi – враг, неприятел. В случая не е ясно дали имаме вторично насложена народна германска етимология, с последваща деформация на българския етноним, или собствено германско по произход име, означаващо воинствени, войни, което е било в основата на **багуари** или бавари, което смятам за по-вероятно.

3. Бато (Batto) – древно баварско име. Старогерм. име Batti, Vaudouin означава борец, от др.горн.нем. batu, др.герм. *badwō – борба.

4. Драца, Троца (Drazza, Trozza) – една от старите аристократични фамилии в Бавария известна от 635 г. (Lex Baiuvariorum). (87) Нейното име е съхранено от селищата Тросендорф (Trosendorf) и Тросау (Trossau) в Австрия. Антон Куицман тълкува името от др.горн.нем. throtr – силен (Stärk). (88) Може да се посочи още др.горн.нем. drāto – силен, бърз.

5. Ориц (Oriz) – името на легендарен баварски крал, баща на Алман Ергле. (Авентин) Връзката която прави Авентин с древния египетски бог Озирис, и обяснението, че баварците дошли в дълбока древност от Египет, е фантастична. Може да се о обясни с унг. úg – предводител, аристократ, orszag, igruszág – владение, кралство (от унг. > ст.бълг. **уръ** – знатен, аристократ). Във фински uros – герой, смел войн, което обяснява личното унг. име Урош (заето от унг. в сръб.), в саам. orges – мъж. Урало-алтайски паралел с евентк. ur, urikčān – самец, мъжко животно, монг. ürege, ürije – жребец, в тюрк. ез. erkek / irkek – мъж, самец. (89) Също в тох.(а) urs, тох.(б) urse – самец, мъж, чув. aršān – мъж, самец, др.иран. *wřšān, авест. warəšna – мъж, самец. Много древна дума, в шумер. urum – мъж, самец, Старостин посочва и пракавказката форма *wěgšē – мъж, самец. Има и аналог. чув. мъжко име Орçут. (90) Така че за това име може да се предполага вероятен древнобългарски или от аварски произход.

6. Фагана (Fagana) – един от шестте най-древни и благородни баварски рода. Съобщава се в „Lex Baiuvariorum” в 635 г. (91) Куицман пише че коренът *fagau се среща у някои др.горн.нем. имена в Южна Бавария, като Faganolf, Faganmar, Faganhilt. Тълкува го с баварското fagau, аналог на общонемското freudig – весел. (92) Също в готски fagins, faginōn, fahs – радвам се, радостен, т.е. името има пожелателен характер – да е радостен, да е щаслив. (93)

7. Хоси, Хуси (Huosi, Huosin, Husin, Huosen, Husan, Huser) – една от петте най-древни благородни баварски фамилии. Техните владения са се намидали между реките Лех, Ампер и планината Алпи. Проф. Фрицлер обяснява името, като го свързва с етнонима Аси, у осетинците и идентичното име у осетинците и българите. (94) Ако се търси преди всичко германски произход, единственият подходящ корен е hūsa – къща, дом, т.е. стопанин (други подобни корени husō – гащи, панталони, huosto – кашлица, са нпълно неподходящи). Подобно име се среща при чувашите Хоџи, и вариантите Хусай, Хусака, Хусалмай, Хусан, Хусанкка, Хусанкай, Хусанпай, Хусанпик, Хусантай, Хусах, Хусахмет, Хусахтуй, Хуџа, Хуџак, Хуџана, Хуџар, Хуџилей, Хуџилир. (95) Аналогично при осетинците има фамилни имена Хосатæ (Хосаевы), Хоситæ (Хосиевы), Хусатæ (Хусиевы) и мъжк. л. им. Хосон, Хъеса. (96) Може да се изтълкува от чув. хиџа, хоџа – стопанин, в осет. дигор. хесау, ирон. хисау – господар, хиæсаиæ - бог, господ. (97), (98) Аналогично в тох.(б) касе, касет – направление, ръководство, господство. (99) Така че името на баварската фамилия е означавало „господари”, а произходът и вероятно е сарматски, възможно и български. Думата хозя – господар, в ст.русски, се смята за волжко-бълг. заемка. (100)

Произходът на самото име «баварци» също далеч не е ясен. Напр. Г. Кьоблер (Gerhard Köbler), го тълкува като **baugweri** – поддръжници на короната, от baugo – венец, пръстен, браслет, възм. и корона и wāri / wēri – предан, лоялен. Смятам че вероятно означава борци, войни, воинствени, от корена *bāgēn!

В названието „**бавари**” което е по-различно от baicarii, bagoarii, baugarii, reigiri, може да се види твърде интересна сармато-аланска етимология, в осетински иронски bavægæg, дигорски bajvægæg – охрана, иронски bavægæp, дигорски bajvægæp – подлежащ на охрана, на съхранение, иронски bawæriṅag – охраняван, и аналогично в др.горно-нем. biwarōn, biwarēn съвр. нем. bewahren – охрана или бавари – гранична охрана, предвид факта че аварите ги заселват точно с тази цел, като гранично население. Думата я има и в бълг. **бавя** – пазя. И в случая това не е самоназвание, а название дадено им от друг народ, във връзка със занятие – граничари.

И също така особено интересна е др.вис.нем. дума **balgheri** – войска, войни, от която произлиза и името Балгер. Кьоблер я обяснява или с латин. *vulgus* – тълпа, или с др.горн.нем. *belgan, belgen, balgen* – войнствен, *balgida* – скарване, скандал, междусобици. Но за последните думи не е изключен отново сарматски произход, вж. в хотаносак. *bala*, дард. ез. *balakāga* – военна сила, авест. *kāra* – войска, осет. *bal* – военен отряд, *balc* – военен набег, грабеж.

За предците на баварите се знае че обитават земите на съвр. Чехия, около I в., като съседи на свевите (швабите). Традиционно се смята, че етнонима бавари е наследен от по-старото келтско племе бои / боиски, обитатели на областта, от тях произлиза и германското название на Чехия – Бохемия, мнение което Фрицлер основателно оспорва.

На пръв поглед версията на Фрицлер може да изглежда несериозна, тъй като се базира изцяло на предания и на некоректно поднесен лингвистичен доказателствен материал. Но се откриват многократни споменавания на Армения, с конкретни описания на събития станали във времето Тиберий, в I в., което вече е интересен факт. Разбира се баварците са германско племе, формирано в началото на VI в., от потомците на маркоманите, алеманите, швабите, ругиите. В резултат на междусобиците във Франкската държава на Меровингите, алеманите¹⁸ и др. германски племена търсят спасение в държавата на аварите и са заселени в граничните райони на запад от Средния Дунав. Запазват статута си на съюзно население. От откритите най-ранни баварски поселения и некрополи (*Magosnagylak* и *Varathely*) се вижда че са живеели смесено със заварени гепиди. (101) А това предполага че са влезли и в контакт с българите, живеещи съвместно с гепидите. Например за Мундо, авантюриста-аристократ от Гепидското кралство, за който се знае, че е българин според Енодий, е син на Гиезмо (*Γιέσμου*) и племенник на гепидския крал Трапсила, който му е бил вуйчо, т.е. сестрата на краля е майка на Мундо и е била съпруга на въпр. Гиезмо или Гезмо/Гизмо – висш, по всяка вероятност български аристократ в Гепидската държава. Името Мундо и до днес се среща у българите като Мъндо, Миндо, Мъндьо (може да се обясни с чувашкото *mant*, тохарското *mān, mēnt* – много, повече, голям, огромен).

Интересен е следният пасаж от „Хронографията“ на Теофан описвайки аварската обсада на Константинопол в 621 г., в който споменава че със „западните хуни“ или аварите имало още българи, славяни и гепиди, които се отправили към столицата за да я обсадят“. Пределно ясно е че това не могат да са българи от Кубратова България, тъй като Кубрат съвсем скоро се е покръстил и поддържал много близки приятелски и съюзни отношения с император Ираклий. Съвместното споменаване на българи и гепиди, ясно показва че става дума за „панонските“ българи, които заедно с гепидите са станали поданици на аварите, след като последните завладяват държавата им, съвм. с лангобардите в 558 г. Двете български групи на Панонските българи и Кубратовите българи са съществували абсолютно независимо една от друга!

Българският учен, проф. Моско Москов в своята статия «България и Бавария» казва: «Фрицлер е направил, паралели между традициите на древните баварци и българите, и е открил интересни съответствия. Той се основава на свидетелствата оставени от хронистите за прабългарите и ги сравнява с данните известни за баварците. И открива някои интересни общи черти и характеристики между българите и баварците: войнственост, храброст, оръжие, коневъдство (до края на XIX в. в Мюнхен се е намирал най-известния пазар за коне в Германия), култа към коня, змията, вълка и кучето, сходство в езическите обичаи. Например у баварците е

---

¹⁸ Алеманите попадат под властта на франките в 470 г., в 496 г. минават под властта на остготския владетел Теодорих, но след смъртта му в 539 г. са покорени отново от франкския крал Теудеберт I. След смъртта на Дагоберт I в 638 г., Алемания, и Бавария започват да се бунтуват срещу франките. Тогава част от тях бягат при аварите. Основната част от алеманите дават началото на немското население в Елзас.

съществувал обичай идентичен с българския «пеперуда»¹⁹, кремация на мъртвите (което се е практикувало при около 40% от Аспаруховите българи, но е типично за неидентифицираната от източниците, вероятно алтайскоезична, «пратюркска» група, присъединила се към българите на Аспарух. Същата група е оставила некрополите с кремация по долното течение на р.Кубан и поречието на р.Северски Донец), много общо в държавната и правна система на двата народа, лъвът като символ и др.». (102) При баварците е имало още един древен обичай – хвърлянето на чук, като начин за определяне размера на дадено поземлено имение. У българите не е съхранен спомен за такъв обичай, но е бил характерен за аланите и сарматите, а хвърлянето на чук е едно от любимите състезания на нартите в Нартския епос.

Във формирането на баварците са взели участие както основно самите германски племена, шваби (свеви), алемани, гепиди, руги, скири и др., така и негермански примеси – сармати (потомците на язигите, роксоланите, сарматите-армадаранти които се преселват след 350 г., водени от вожда им Зизаис, и по-късно дошлите с готите алани, поради хунския натиск), част от панонските българи, авари и кутригури, и др.

Не може да се твърди безкритично, че българите са имали такова важно участие във формирането на баварския народ, както го е представил К. Фрицлер²⁰, но определено такова е имало, както преселилите се с лангобардите българи на Алцек, които вземат много по-значимо участие във формирането на италианския народ.

***

Теофан Изповедник съобщава в своята “Хронография”, че след смъртта на Кубрат (която е в 665 г.), по-младите му синове, четвъртия и петия, със своите части от народа се заселили в Аварската държава. Но скоро след това, най-младият пети по ред), със своите хора се преселил в Кралството на лангобардите, в района на Пентапол в Равена. (103) Павел Дякон отразява тези събития по-подробно: Кн. V, гл. 29: “В тези времена, херцогът на българите по име Алзек, по неизвестна причина изоставил своя народ и с мир дойде в Италия с цялата си армия на своето херцогство, се представи на крал Гримуалд, обещавайки да му служи и да се засели в неговата страна. И кралят го изпратил в Беневент, при своя син Ромуалд, заповядвайки му, да приеме него и хората му (Алцек и българите) и да им предостави земи за заселване. Херцог Ромуалд ги приел радушно, предоставил им обширни земи за заселване, които тогава били пусти, а именно, Сепин (Сепино), Бовиан (Бояно), Изерния и други селища с прилежащите им землища, и заповядал, титлата на самия Алзек, да бъде променена на гасталд (gastaldius)²¹ вместо херцог. И те живеят в тези места които споменах, и до ден-днешен, като вече говорят на латински, но все още употребяват и собствения си език.” Византийските хронисти Теофан и Никифор уточняват че Алцек, до представянето си на Гримоалд, пребивавали в Равена и Пентапол. (Пентапол или Петоградие, се наричала областта около петте града: Анкона, Римини, Пезаро, Фано и Сенгалия).

Но това не е било първото проникване на българи в Италия. Още с идването на лангобардите в 568 г., с тях в Италия се преселили и много българи и гепиди, за което П. Дякон (кн. II, гл. 26) казва: “Но както е известно, Албоин довел тогава със себе си в Италия хора от различни народности, които той и предшествениците му, бил покорили. Затова и до днес, ние наричаме местностите в които те живеят, **гепидски, български, сарматски, панонски, швабски, норикски** и т. н.”

Лангобардите водят няколко войни с гепидите и техните съюзници, които обаче завършват без промяна на статуквото. Едва с появата на аварите в Закарпатието, лангобардите успяват да разгромят Гепидската държава, и както казва П. Дякон, след

¹⁹ това е молитва за дъжд, у баварците се е наричала „водна птица“ или също „сандригл“.

²⁰ и както им се иска на нашите фолк-хистъри творци-патриотари.

²¹ в др.горн.нем. **gastald, castald**, означава придобил поземлено владение за заслуги, управител на владение.

това преселили част от населението и в Италия. При крал Аудоин, около 550 г., лангобардите започват да притискат гепидите в Панония. Междувременно Византия успява временно да помири двата народа и в 552 г., сборна армия от 5 500 лангобарди, 3 000 херули и 400 гепиди, участва в похода на византийският пълководец Нарзес, срещу готите в Италия. Именно тогава лангобардите опознали и харесали земите на Италия. Мирът между тях продължава около 12 години, до смъртта на Юстиниан в 565 г. Веднага след това в 566 г. избухва нова гепидо-лангобардска война, завършила с края на Гепидската държава. (104)

За нейния окончателен разгром, П. Дякон съобщава: „Но Албоин (наследник на Аудоин) встъпил във вечен съюз с аварите, които първоначално се наричали хуни, а впоследствие, по името на своя крал Авар, били наречени авари. След това той тръгнал на война, за която го предизвикали гепидите. Когато гепидите със всички сили тръгнали срещу него, аварите, по договора сключен с Албоин, нахлули в тяхната земя” (идвайки им в гръб от изток) и ги разбили. Тъй като земята на Панония им се сторила бедна, лангобардите се преселили в Италия. „Албоин предоставил собствената си земя в Панония на своите приятели хуните (аварите), но само при едно условие: ако лангобардите, някога бъдат принудени да се върнат назад, то аварите ще ги пуснат да се заселят обратно на своята бивша земя” (В Панония).

За друго преселение, станало 36 години преди появата на Алцек, или в 631-32 г. Тогава в Аварската държава е във вътрешно-политическа криза, тъй като ненадейно е умрял каган, брат на Баян II (името му е неизвестно) и избухнал конфликт между аварите и българите (възм. кутригурите и заварените «Панонски българи») за избор на нов каган.²² Единствен който пише за това събитие е Фредегар: «IV. 72. През тази година в Панония, в царството на аварите, наречени хуни, имало големи раздори, в борбата за царската власт - на кого трябва тя да принадлежи. Един (претендент) бил издигнат от аварите, а друг – от българите. Всеки от тях събрал много хора и започнали да воюват помежду си. Но накрая аварите надделели над българите. Когато българите били победени, 9 000 души с жените и децата си, били прогонени, напуснали Панония, и се обърнали към Дагоберт, с молба да бъдат допуснати и да се заселят в Страната на Франките. Дагоберт заповядал Бавария да ги приюти за да презимуват, докато той реши какво да прави с тях. Тогава [българите] били разпръснати по домовете на баварците, за да изкарат зимата. Но Дагоберт решил и наредил на баварците да убият всички българи, вкл. жените и децата, през една нощ. И баварците изпълнили заповедта. От българите се спасили само предводителят им Алциок с още 700 души мъже, жени деца. Те избягали във Винидската марка и заживяли в продължение на много години в земята на княз Валкум, владетел на винидите“. Тези които се спасили, около 700 души, преминали в Каринтия, а после – в Италия, при лангобардите, в граничната Венетска марка²³. Напълно неясно е, кой е този Алциок – историческа личност, или Фредегар просто е сбъркал името, с това на по-късния Алцек, син на Кубрат, и двете различни събития, представляващи две различни преселения. Но по всичко личи, че зад въпросния «Алциок» се крие неуспелия български претендент за аварския трон. Д. Ангелов смята че това са две различни български групи, с техните вождове, а В. Бешевлиев основателно смята за нереално Алцек да е оцелял само със 700 души и да е заселил няколко града в Италия. Повечето изследователи смятат че Алциок и Алцек са една историческа личност – сина на Кубрат, но Фредегар е объркал двете различни събития, и името на Алцек го преписва на неизвестния и злополучен български предводител от 631-32 г. Немският историк Х. Кунстман (в България, популяризатор на това мнение е арх. Слави Дончев), не изключва, че неидентифицираните и непогребани костни останки от около 6 000 човека (5 650 черепа, 47 000 големи кости), намерени в манастира Св.

²² Точно тази криза е използвана от кан Кубрат, който отхвърля аварската зависимост в 634-35 г., по съобщението на патриарх Никифор.

²³ марка – гранична област, от др.горн.нем. *mark - граница.

Флориан до австрийския гр. Линц, могат да са останките на тези избити българи. За миграцията на българите в Бавария съобщава още един източник – «Деянията на Дагоберт». Те са били съставени в абатството Сен-Дени около 835 г. и са компилативно панегирично съчинение. В гл. 28 от «Деянията на Дагоберт» се повтаря съобщението от «Хрониката на Фредегар» за българите, но името на предводителят им (Алциок) не е съобщено, и се казва че българите били изстребени до последния човек. Аналогии и отзвучия на тези «баварски» събития Х. Кунстман намира в епоса «Песен за Нибелунгите». Той смята че сюжета с масовото изстребване на бургундите от хуните на Атила, е бил наложен на много по-късните събития с българите. Възможно това е станало и поради близкото звучене на названията бургунди с някои от названията на българите като бургари. (105) Той също смята че съобщението за масовото изстребление е много преувеличено. Вероятната причина за конфликта с българите, е източната експанзия на Дагоберт. В 631-32 г. той започнал война с държавата на Само²⁴, подчинил Бавария и създал херцогство Тюрингия. Може би франкския крал се е страхувал, че заселилите се в Бавария българи, ще застрашат властта му там.

Областта, където се заселили българите на Алцек, в Ломбардия, Пиемонт и Тичино (сега Тичино в Швейцария), била наречена «Comitatus Bulgarenzsis» (Български комитат или Българско графство), и това е засвидетелствано от три документа (грамоти) от 877, 890 и 919 г.

За българското присъствие говорят и някои топоними, които са се съхранили и до днес, напр.: *Volgare*, *Vulgarograsso* в Ломбардия, *Volgheri* в Тоскана, Бояно (л. име Боян), Сепино (от ст.българ. / др.българ. **съпъ** – хълм, в България има такива топоними Чепино, Чепинци). Например при археологическите разкопки в района на Вицене и Морионе, до Кампочайро, Бояно, Сепино и Кампобасо, в 1987 г. италианските археолози откриват български некропол с трупополагане. Там в гроб № 33, е открит скелет на загинал в битка войн, погребан със своя кон, и златен пръстен с надпис: „**duke / gastald Alzec**”. И това вероятно е гробът на самия Алцек, или, по-вероятно на негов наследник, носил пръстена ?

Д`Амико отдава специално внимание на столицата на Алцек: Канталупо ди Бояно, като предполага древнобългарски произход на думата. Съвр. превод в итал. на канталупо е «песен на вълка» което е безсмислица и предполага, че Канталупо е латинизирана транскрипция на «Канталепед» което той тълкува като «резиденция на Кана», от хипот. «канат / каната» - област подчинена на кана, канство. Подобни топоними, освен Канталупо са, Канталиче, Кансано, Кантано и др.

Друг корен на топоними в Италия, който Д`Амико свързва с Алцековите българи е „кара“, напр.: Караско (в околията Генуа), Караманя, Карасоне и Каральо (ок. Кунео), Караня (ок. Калицано Завена), Каранца (Лигурия), Карате (Милано), Каранеро (Комо), Карата (Новара), Караваджо (Бергамо), Каравате (Варезе), Каравоника (Империя) и т.н. Той го свързва с тюрк. *qara* – черен.

Българите са занесли в Италия музикалният инструмент гайда. Дори и до днес района на Матезе и Изерния е център на гайдарството в Италия. Гайдата там се нарича цампона (зампона / *zamprona*). Село Скаполи е известно, като единствено в Италия, където се произвеждат гайди²⁵. Провеждат се ежегодни фестивали на надсвирвания на гайдари. Гайдата присъства задължително в традиционното празнуване на много празници, като Рождество Христово, Нова година, а също и на народни празници, подобни на кукерските. (106)

Д`Амико обръща внимание на факта, че в Италия навсякъде, където през Средновековието е имало българи, църквите носят предимно името на св. Андрей

²⁴ славянско държавно обединение, създадено от франкския търговец Само в земите на съвр. Чехия, Моравия и Словения, след успешното славянско въстание срущу аварите, в 625 г.

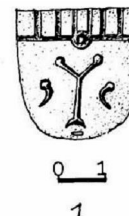
²⁵ Гайдата е твърде древен инструмент и е свързан с прединдоевропейското население на Европа. В Испания се нарича „гайта“ *gaita*, и *gaitarekin*, и названието идва от езика на баските, а в Грузия се нарича *gudastvirebis*. Българите най-вероятно са се запознали с този инструмент в Кавказ.

Първозвани (San Andrea). Предполага се че култът към св. Андрей в Италия е донесен от българите на Алцек, според документи на Римската църква. Ето какво казва един от тях: „Разпространението на култа към св. Андрей става по време на Лангобардското кралство (VI-VII в.) и е дело на българите, повикани да заселят някои земи, обезлюдени след войната с Византия”. Вероятно този култ идва от земите на Кубратова България в Кавказ, тъй като св. Андрей е проповядвал в земите на север от Кавказ. „Според легендата той покръства там в християнството 70 000 езичници. Българите са почитали светеца, защото идват от Кавказ. (107)

Друг интересен факт е свързан с некропола Каstell Торозино, където е открита метална тока за колан, с изобразен знак **YI**, а в България първите изображения на този символ се появяват след управлението на кан Крум (началото на IX в.)

В Италия този знак се среща като аналог на кръста, поставян върху църкви, в районите обитавани от потомците на Алцековите българи. Аналогично е значението му и в България след покръстването.

Основната работа, която се занимава със съдбата на българите в Италия е книгата на Винченцо Д'Амико „Българите, живеещи в Италия, през късното средновековие”. Рим, 1942 г. Тогава интересът към българите в Италия, е бил породен от брака на българския цар Борис III с италианската принцеса Йоана (Джована) Савойска, а после и от по-тесните „съюзни отношения”²⁶ между България и Италия по време на II св. война. В. Д'Амико е бил и личен приятел на бълг. археолог Богдан Филев (и министър-председател на България), бил е член на дружеството за българо-италианско приятелство, и поради което се е интересувал от историята на българите. Независимо от тези обстоятелства, книгата на Д'Амико има своето сериозно научно значение и в наше време!

Например, Д'Амико е установил, че още в периода 504 – 511 г., български и гепидски наемници са пристигнали в Бруцио с византийски кораби, но после минали на готска страна. В 555 г., друга група наемници, които Д'Амико определя като утигури, водени от лидера си Раняри, също преминали на готска страна и се заселили в района на Везувий. Те са участници в похода на Нарзес.

Известният католически свещеник Пиетро Булгаро (Петър Булгарина), който умира в Рим, в 605 г., се е родил в г. Салусола²⁷ в 560 г., или това е осем години до заселването на лангобардите в Италия. В Тичино се установили няколко князе, които Д'Амико определя като българи, съюзници на лангобардите, които участвали в завладяването на Италия. Техните имена са: Забан, Варнеканций, Амон, Родан, които били близки съратници на крал Клефт, а Варнеканций (това е титла, а не име) бил близък на крал Аутари (584 – 590 г.) и управител на Павия. Но това мнение е спорно, и едва ли са българи, изключая „Варнеканций”, самият П. Дякон ги съобщава като «саксонци», дошли с лангобардите.

Д'Амико е посочил имена от древнобълг. произход, които са съхранени сред италианците: **Карано, Крум, Бозо, Гензо, Гацо, Кацо, Вазо, Ацо, Кане**. Д'Амико описва и носиите в районите, където живеят потомци на Алцековите българи, и различни диалектни италиански думи, за които предполага че са от древнобългарски произход. Те са свързани предимно с управлението, селското стопанство, скотовъдството, бита, и също се нуждаят от по-критичен преглед, тъй като не всички могат да бъдат смятани за др.бълг. по произход.

Според съвр. данни на А. Марчевски, който е посетил областта Кампобасо, са съхранени още български думи - **бисеро, белего, тоягано** (108). Забелязва се наличие на задпоставен определителен член „но” в думата **тоягано** (тоягата), което пряко кореспондира с бълг. диал. форми тоягана (тоягата), женана (жената) и други от

²⁶ които въобще не са били съюзни, а на прага на военния сблъсък, поради големите италиански претенции и окупацията на българските земи в северозападна Македония.

²⁷ итал. град на река Елво в Пиемонт.

този вид, които широко се срещат в Родопите, а също в българските диалекти в Македония. (109)

1. аббурато / abburato – пиян, при итал. brillo – пиян, подпийнал. (110) Според Д`Амико думата е от български произход, и я свързва с др.тюрк., др.чуваш. и др.унг. bog – вино. Но това е твърде съмнително при наличието на итал. bere – пия (алкохол, вино), brillo – пиян, подпийнал, френ. boire, каталон. beure, испан., португ. beber, румън. bea – алкохолно питие, латин. bibere - пиене.

2. амишире – налог, данък, който селяните давали на феодала, състоящ се от хляб, сол и месо. В. Д`Амико невярно я свързва с турското „хамур” – тесто, „со” – сол и „прабългарското” шир – кастриран овен (?). Допускането на Д`Амико е невярно, става дума за италианска дума, вж. ammiiserire, immiserire – лишавам, обеднявам, т.е. данък, отнемане в полза на друг. (111)

3. аррас, арраса – далече. Д`Амико я смята за др.бълг., и я свързва с с унг. arga la – далече. В итал. се среща \*arieri – заден, задна страна, гръб и arioso – добре проветрен, като второст. зн., почивка, дълго пътуване в планината. (112) Но те явно нямат отношение към думата посочена от Д`Амико. Така че напълно е възможен др.бълг. или чисто сарматски пр. на думата. Аналогично е осет. ирон. arast – отпътувам, отдалечавам се, aralas-balas кæпын – скитам, бродя. (113) Също в тох.(а,б) ar, ārsa, ārsau, ārstā – отдалечавам се, отивам надалеч, в авест. ar, санскрит iāyarti, хет. ārai, авест. ar, вахан. ага – далече. (114)

4. арок / arok – напоителен канал. Най-старият документ, в който се споменава тази дума, е една диплома от 1171 г., в която господаря на Аквилея, Улрих разрешава ползването на водите от напоителните канали в градовете Прадамано и Кусиняско и Удине. Тази дума се явява местен аналог на итал. róggia – напоителен канал, в испан. arroyo - канал, англ. brook – ручей, поток, < лат. arrogium – канал в рудник, или мина. (115) Според Д`Амико собств. итал. дума е от латински пр., от др.гр. rogi - канал, откъдето е и лат. rogi – напояване, докато **арок** е местна диал. дума от др.бълг. пр. В др.тюрк. ariq – ручей, напоителен канал. (116) В осет. æræxсын / æræxsun – мия, обливам, ирон. æræx, дигор. æræxæ – овраг, пуц. warxa – напоителен канал. Думата е разпространена и в другите кавказки езици, явно от сарматоаланския език, в грузински arqi, удински, лезгински arx, ингушки og, балкарски æræxæ - канал, овраг, последното има ясен дигорски произход. (117) Но първопроизходът на понятието се открива в угрофинските езици, в унгарски úreg – дупка, пещера, удмуртски er – речен бент, марийски ogъ – ров, камасински ogo – трап, ров, естонски uig – пещера, хралупа, фински orko – низина, долина, овраг, саамски ärgo, orkэ, протоформа *orkV – долина, ниско място, овраг. (118) В монг. ёгёг – бряг. (119)

5. борро, биро, биролас – съд, съдебно учреждение. Д`Амико сравнява тези думи с унг. bird – съд, bir – власт, birodalom – кралство, държава, които са от сарматоалански произход, в осет. barad – право, власт, bar – съдебно право, дигор. bardar, bardaræg, ирон. bardaræg – повелител, управник, перс. bārcha, bārgah – съд, в таджик. barro – държавно учреждение, в др.иран. bāg – воля, закон. (120) В рус. **бирев** – съдебен пристав, се появява с преводите на легендата за Дракула и Фасмер я обяснява като заемка с итал. birro – съдия (която е и думата посочена от Д`Амико) или с унг. biro – съдия. (121) В итал. birro – полицаи, съдебен пристав, обикновено се обяснява с лат. birrus < др.гр. τιρρός – червен, пурпурен, във връзка с типичната червена шапка, която носели като длъжностни лица. (122) По аналогичен начин в БЕР се обяснява думата бюро – учреждение, кантора, писалище, откъдето идва бюрокрация – чиновничество. В основата е френ. bureau < фр. bure – покривка за маса < лат. buca – червен (или зелен според БЕР), а според Фасмер от лат. buca – грубо одеяло използвано за покривка. (123), (124) Може да се посочи и лангобардски произход на думата, в др.горн.нем. biresten – държа, владея, имам длъжност или титул, birg – защитник, покровител, или biriozan – оплаквам се от нещо. (125) Така че

по-вероятно думата е изконно италианска, но не е изключен и сармато-др.бълг. произход.

6. варенкан, варнекан – началник, комендант на крепост, **Варнеканций** – титул, а не име на пълководец, градоначалник на Павия, който според Д'Амико, от бълг. произход. Произходът на демата е индо-ирански. В др.инд. āvaraṇa – укритие, санскрит, авест., пахлави var, хотано-сакс. vīr пр.индо-иран. Nuag – защитено, закрито място. (126) В Средна Азия името Аорн (Aornus, Ἀορνός) са носили няколко древни укрепени градове-крепости: 1) град в Бактрия, покорен от Александър Велики (съвр. Кундуз, Варвализ в ефталитския период)²⁸. 2) град в Индия, съгл. Страбон, се е намирал при изворите на р.Инд в близост до р.Кофен (Кабул), сега тук се намира селището Пир-Сар. (127) Така че първата част на думата **варн**, озн. крепост, а втората – е бълг. титул **кан** – владетел, титлата кана фигурира и в други звания от времето на ПБД, напр. кана-багатур-колобър.

Особено интересен е произхода на думата **кан** – владетел. Думата е била позната на сарматите и аланите. Проф. Г.Турчанинов разчита в един от надписите от Маяцкото градище израза „**алануй кан**” – алански кан (𐌶𐌵𐌶𐌹𐌺𐌹𐌸𐌰𐌺𐌰𐌹𐌺𐌰𐌺𐌰𐌹𐌺𐌰𐌺𐌰𐌹𐌺𐌰). Турчанинов смята (както се вижда погрешно), че думата **кан** е заета от „тюркоезичните прабългари” непосредствени съжителители на аланите-аси в салтово-маяцката общност. (128) Интересно е наличието на сарматското име **Χανάκης (Кханак)**, в надпис от Пантикапей. Абаев и Хармата го свързват с авест. *hanaka – старец, т.е. да доживее до дълбока старост. (129) Ф.Юсти посочва още сарматските имена **Χανωσος (Кханос)** – стратег от Олбия, **Χανσαβογαζος (Кхансабогаз)** – име от Танаис, като последното твърде прилича на др.бълг. титла **кана сюбиги**. Интересна е и титлата на владетеля на ефталитското владение Шартах, **канас-тархан (χανας-тархан)**, съюзник на Незак, също ефатлит. владетел, оказал сериозна съпротива на арабските завоеватели в началото на VIII в. и името **Кана (Kānā)** носено от “бухар-худата”, владетеля, “господаря” на Бухара (632 – 634 г.). (130) Титлата е позната и при усуните, или асите/асиани, едно от племената напуснало Сницзян във II в. пр.н.е., и участвало в разгрома на Гръко-Бактрия. Били са ираноезични. Според кит. хроники «Хан-шу», «Хоу Хан-шу», владетелят на усуните се е титлувал «кунмо» (kún-mó) **昆莫**, което е съвр. произношение, в епохата Хан съчетанието от тези два йероглифа се е произнасяло “kwān-māk” което дава основание на Ю.Зуев да смята че китайският запис на титлата отразява израза “**кан-баг**” или “владетел-бог”. Произходът на въпр. “**кан**” не е много ясен. Съществува подобна тохарска дума kaniye, keniye, kentsa – страна, родина, екаññe, екаññi – владение, което подсказва, че трябва да очакваме и кан – владетел. (131) Старостин посочва пр.индоевроп. *k(w)en - глава, главен, като го свързва с келт. cean – владетел, вожд, кимвър. cenedl – народ. Друга възм. е в тох.(а,б) kān, пр.тох. kān, в иран. ез. ken / kīn – създавам, правя, ПИЕ *ken – започвам, начало, което в герм. езици дава както König, konung – владетел, така и kind – раса, потомство, род. (132) Предполагам че у българите и сарматите, към които се причисляват и асите / асиани и далечни предци на съвр. осетинци, думата има източен произход. В прасино-тибетски *Q^wanü означава цар, владетел, в тибет. ез. киранти, лимбу, кулунг hanü – владетел, цар, в кит. 王, съвр.пр. wáng, др.кит. wānü – цар, също в кит. 君, съвр.форма цзюн (jūn), в клас.ст.кит. и епохата Хан kün – княз, владетел, господар, глава на семейство. От същия прасинокавказки корен, в кетски ескъапъ, къапъ – цар, къапам – царица, кыу – власт, владетел, цар, къе, къуга – глава, ръководител, старейшина, котски hījan,

²⁸ В китайските източници този град се нарича Ахуан (āhuān) 阿纓, или Бохуан (bōhuàn) 撥換. В ранносредн. кит. се е произнасяло “æā-wān” и “pāt-wān”, което според Казуо Еноки предавали името Варвар Warwar” (Варвар/лиз). Според погрешното тълкуване на Шавани, Пулейбленк, “варвар/уаруар” е название на аварите, като част от ефталитите (народите вар и хуни). Всъщност Варвализ, идва от кушано-бактр. varva / uarwa – вероятен аналог на авест. var и по-старото име Аварн, Аорн и кушано-бактр. liza – крепост. Съвр. име на града Кундуз, идва от ср.перс. Кухендиз – планинска крепост.

арински keĵ – княз, в баски handi, haundi – голям, в шумер. hzn, hazânu, hazannu – старейшина, градоначалник, в бурушаски үе́ниş, үе́ндеş – царица, владетелка, в кавк. ез., чеченски қъёна, ингуш. қъăна, батцбийски қъајні, пранахк. *қъāні, лакски қъуна-s, даргв. иқна - голям, стар, старейшина, кабард. kʷad – голям, много, в каситски gandas, gadi, в хатски katti - владетел, цар. Бореален паралел с еврейското коен – вожд, предводител, жрец, в протосемит. *kVhVn, угарит, финик., арамейски, араб. khn, иврит kōhēn – жрец. (Старостин) (133)

Така че вероятно има древно субстратно прасинокавказко понятие за владетел, лидер, старейшина, което усуните/асиани и българите са заели още в Централноазиатската си прародина, в източните разклонения на Тяншан / Имеон (възм. от прабуришки, или праенисейски). Вероятно от същия произход е и тохарското екайѣ – владение, кайуе – страна, без да се е съхранила форма *kan-/*kana-владетел, цар, както имаме тохарските уароу – страна, родина – уabko / уâpko – владетел. Особено тох. кайуе – страна, е доста близко до топонима оставен от Алцековите българи „кано“.

Аналогичен е произходът и на думата каган, употребена за пръв у древномонголските народи, което показва пряк паралел с кетски қъјенү, котски һіјан, арински кеј - княз. Според Евгений Хелимски, като титла каган се среща при тюрките и монголите, докато в ТМ-ез. е съхранено и първоначалното и значение в евенк. қауэп (қауэпа, каһán) – старейшина на род, жрец, (охотски) каган – старец, старейшина. (134) В др.тюрк. қағ (къаг) – баща. (135) Еволюцията до владетел е станала най-рано при прамонг. племена и впоследствие, под жужанско влияние и у древните тюрки, които първоначално използват тохарската титла **ябгу**.” А аварите донасят тази титла първоначално в Европа. Паралелно обаче с каган, те използват и друга форма, близка до българското кана-сюбиги, предадена от Псевдо-Айнхард в „Аналите на Франкското кралство” като кани-зауци. Това показва и различният им произход. При сарматите и българите имаме *kan / *kana(s) без крайно ну, което показва и различен път на развитие в сравнение с алтайските народи.

7. варта – чакам, В. Д`Амико е посочил напълно погрешно като българска, тя е лангобардска, в герм. ез., др.горн.нем. \*wartōn, wardōn, нем. warten, холанд. wacht, англ. wait, дат., норв. vente, швед. vänta – чакам. Д`Амико отчита това и смята че вероятно в южнонемските диалекти, тази дума е „хунска инфилтрация”. По-вероятно е реликт от панонските българи, в бълг. варя, в заваря – да дочакам, сваря, да настигна, преваря, надваря, изпреваря – да достигна и надмина, варам – оставям на мира, не безпокоя някого, все понятия свързани с време, в чувашки вага – после, по-нататък, понятие за отминало време, vāгах – бавно, мудно, така че напълно реално е и формата вар-та - чакам да се обясни с чувашкия език. В ТМ, евенк. уг, угје, евен. ъг, орок. огарџи – в близкото минало, неотдавна, понятие за отминало време. (136), (137)

8. е-юва – нека да бъде, израз на одобрение. Тази фраза се произнася само от населението на италианския град Йелзи, когато се иска да се изрази покорство, пълно съгласие или помирение. Според Д`Амико, съответства на тур. "ве-ойле-вар" и на унг. "еш-уд-ван" фрази със същото значение, което е невярно. В чув. јур, јүр – харесвам, одобрявам, доволен съм, в ТМ ез., нанай., улч. јебе – полза, достатъчно, евенк. ёвё – весел, радостен, доволен, евен. ёбёј, мандж. ёву, ёбёбё, монг. овоо – израз на задоволство и приятна изненада, др.тюрк. ер – хубав, добър, јүвүş – помощ, тур. evet – да, израз на съгласие. (138), (139), (140), (141), (142) Така че думата вероятно е българска, или аварска.

9. зана, зане – въстание, бунт, вражда, В. Д`Амико обяснява че коренът *zap-, е от прабълг. произход и означава: 1. скарване, сбиване, 2. тъмен, мрачен, и произлиза от тибетското zap-zap – затъмнявам.²⁹ Тази дума се открива и в др.горн.нем. като Zank

²⁹ това са два различни корена, *zap- вреда, уцърб, в чув. senker, татар. zänygär, казах. zangar, калмик. zenkr – синкав, сив, произл. от иран., перс. zang – сив, zangār – сивосин, пахлави zing – тъмен, в хинди-

– сбиване, скарване, Zänker – скандалджия, хулиган, побойник, zänkisch (В. Д`Амико е посочил варианта zänkosch) – скандален.

Думата наистина е „прабългарска“ както виждаме, била е в езика на „Панонските българи“. В българските диалекти (с. Горски Извор, Хасковско) **зангош** – лош човек, **занкьор** (гр. Ихтиман), **зенкьор** (гр. Пирдоп) – лош, завистлив, коварен човек. В БЕР я обясняват с тур. ziyankar – вреден, вредител, лош човек, което е с перс. пр., от аналог. ziyankār. (144) Както се вижда, думата е била позната на древните българи, а турското посредничество е вторично. Също в ст.рус. **изъян** – вреда, ущърб, е старобългарска дума, въпреки мнението на Фасмер.³⁰ Думата е позната и в чувашки sien – ущърб, вреда, което Федотов обяснява (невярно) като късна заемка от перс. ziyān < авест. zuāna – вреда. (145) Вижда се наличието на сармато-алан. дума, съхранена в бълг., чув. и осет. ез. В осет. ирон. зып, дигор. zip – трудност, zian – ущърб, вреда. Абаев също смята zian за заемка от ср.перс. (пахлави) zuān, а зып / zip, като самостоятелно развитие от изходния др.иран. корен, и съвпадение със согд. zīn – труден. (146) В осет. дигор. æzpaг – враг, вреда, което В. Миллер е обяснил с авест. zinaka – вредящ, вреден.³¹ (147) Така че думата **зан** – вреда, зло, ущърб, бунт, е дошла в Италия от панонските българи (вж. бавар. Weißzange, Keifzange – злобна жена, zange – лошо, зло).

10. зурре – клюн. Обяснението на В. Д`Амико с тур. зурна – свирка, е наивно. Думата показва ясна връзка с бълг. **зурла** – муцуна, рило на свиня. Аналогично в чув. žurāl – дълбая, ровя, но също режа, откъдето произлиза чув. žurla – сърп, инструмент за рязане. (148) В ТМ евенк. čaгi – ровя. (149) От този корен е също бълг. диал. **серма** – коса за сенокос (в говорите на тракийските българи от Западна Беломорска Тракия - с. Дервент, до гр. Дедеагач), в БЕР – с неясен произход.

11. йокса – надгробен насип. Най-близкото е др.тюрк. jüksä – повдигам, издигам, jüksäk – висок хълм, монг. ögse, халха-монг. ögsö, бурят. ügse, калмик. öksэ, чув. üs – издигам, в ТМ, евенк., негид. иүї, евен öүъ, солон. иүе-схї – връх, евенк. иү, негид. окса-lā, солон. иги – издигам, евенк. ёкса – стръмна скала, мандж. jakysa – стръмен бряг, и др.тюрк. jüüm – купчина пръс, joq – високо място, jüg – хълм. (150), (151), (153) Възм. е и друго обяснение, от др.тюрк. joу – почитане паметта на мъртвия, помен, joyla – правене на помен. (154) Най-вероятно думата е аварска, при българите правенето на надгробен насип не е било типично.

12. калазак – чревоугодник, лакомник. Според Д`Амико идва от унгарското "хал-е-е-сай-ак", или уста на риба, което е наивно. Думата е италианска, диалектна форма и идва от итал. gola - гърло, goloso – лаком, goleria – лакомия. В лат. gula – глътка, поглъщам, в ирл. gulim - поглъщам, др.горн.ним. këla, > съвр.нем. Kehle – гърло, англ. gullet – хранопровод, гърло. (155), (156)

13. карфриня – черна овца. В. Д`Амико обяснява само първата част на думата, с общотюрк. кага – черен, но за **фриня** няма обяснение. В чув. хига – черен, вариант на общотюрк. кага – черен, но също в партянски һара, хага, осет. хæгæ, пуш. хог – сив, тъмен, идентично с бълг. **хар, гар** – сив, тъмен. За **фриня** – овца, в итал. се използват думите ресога и ovino, така че може да се мисли за друг произход. В осет. дигор. fugkъa – шиле, мъжко агне на възраст между 6 м. – 1 год, авест. varšnu, осет. wæg, пуш. wraу, шугн. warg, язгул. wōrag, сарик. werin, рушан. wirn, wirn, искашим. waruk, вахан. wurk, wag – овен, овца, сарик. wernak – скопен овен, във вахан. werin – стригане на овците. (157), (158), (159), (160) Така че бълг. др. произход е напълно вероятен.

14. каппана, габбана – палто, връхна дреха, в съвр.итал. cappotto. В. Д`Амико я обяснява с тур. gübbe, унг. köpeni – палто, горна дреха. В ст.бълг. **кабатъ** – горна

урду zangāgī – синьо-зелен. Думата е заета и в угрофин.ез., в удмурт. zangari, мар. zanuga, мордв. s'angar'a – синкав, тъмен. В бълг. ез. този иран. корен е дал думите **заник** – залез, **занца** – килер, зимник, складово (тъмно) помещение. (143)

³⁰ Фасмер смята че думата е с татарски пр. от същото зујап. Бълг. учен Вл. Хънтов (спец. по руски яз.) смята изъян за прабълг. дума.

³¹ Абаев предлага - от aznaka – непознат.

дреха, в староруски **кебенакъ** – горна мъжка дреха, явно от ст.бълг. (161) БЕР посочва **кепе**, **кепенек** – ямурлук в Дедеагачко, **кавад** – женска дреха без ръкави в Банско, **кабаница** – ямурлук в Ботевградско, Тетевенско, Пещерско, **габина** – дебел кожух (армейски термин). БЕР посочва неубедителна етимология с италианското *gabbanе* и производните и в другите романски езици. Но в осет. ирон. *gæbyна*, дигор. *gæbina* – дюшече, постелка, *gæben / gæbena* – вълнен плат, в дигор. *goban* – кафтан, дигор. *gebena* – стара черкезка (вид кавказка горна дреха), къса *шуба*. (162), (163) Според Преображенский, Фасмер и изобщо наложилата се сред славистите версия е че в основата стои византийското *καβαδιον*, *καβαδις* (Конст.Багрянородни), кафтан, което византийците смятали за персийска дума. Така че в крайна сметка е може да се мисли и за прабългарски произход на думата, с посочените сарматоалански (осетниски) корени на **габина** (в българския и италианския вариант).

15. кник – двуколка, количка, или кола без ритли. В. Д`Амико я обяснява с унг. *hinto* – двуколка. Също в мар. *künžö*, *künžü*, селкуп. *kandšэ* – кола, шейна, тюрк. *qangal* – двухколка. В угрофински протоформа *\*kanč`v* – шейна, кола. Също във фински *kanta*, естонски *kanda*, лапландски *kinte*, *künте*, мордвински *kando*, марийски *kande*, хантски *kantэм*, манси *kunt*, селкупски *kuenda*, маторски *kandyjамъ*, юкагирски *kande* – превозвам, предвижвам товари, стока. (164), (165) Но особен интерес представлява согд. *kwn`k`r* (**kunaкār*) – закрыта кола, или носилка-лектика. (166) Освен др.бълг., думата може да е аварска?

16. крик, нкрика – да се изправя, скачам, повдигам. В. Д`Амико я свързва с унг. *ugrás*, *ugrik* – скок. Думата е твърде сходна с бълг. диал. „**на крък**“, „**на кръкач**“ – вдигам на гръб, на тил, което в БЕР свързват със слав. *крк* – гърло. (167) Но гърло не е идентично с гръб и тил. Думата е др.българска, от алтайски пр., в ТМ яз., евенк. *khurga* – скачам, *kērgi* – прегърбен, свит, нанай. *kērhe* – гръб. (168) В монг. *harajh* – скачам, *harajgč* – скачащ, *harcaga* – кръст, кръстов отдел на гърба. (169)

17. кутино – извор, кладенец, кладенче или локва, образувана от извор или от течаща вода. В. Д`Амико я обяснява с унг. *szökökút*, *kút* – извор, чешма. В осет. ирон. *къада don* – извор, също в др.тюрк. *quduу* – кладенец, бряг, *qud* – протича, а в ТМ евенк., евенк. *kuta*, негид. *kota* – блато. (170), (171) Абаев смята осет. дума за грузинска заемка, от груз. *къада*, *къода* – поток. (172) Но алтайските паралели показват, че със сарматите и българите, въпр. дума е попаднала в Кавказ, и в грузинския език.

18. кутторе – дървено ведро, съд от клони за вадене на вода. В. Д`Амико го свързва с горното кутино. В ТМ, нанай. *qodorigo*, *qodorgö*, ульч. *qodurru* – голям дървен съд за вадене на вода, кош от брезова кора, думата е идентична с кутторе.³² (173) Също в осет. *къæрта* – дървено ведро, в дигор. – мярка за течности, което според Абаев е с неясен произход. (174) В бълг. диал. (гр. Гоце-Делчев) има идентична дума **каруда** – дъвен съд за вода. Но те са от друго индо-иран. произход. БЕР обяснява каруда с новогр. *кароута* – четириъгълна преса за грозде, което е напълно невярно. (175) Българо-сарматоалан. дума показва паралел със санскрит *caruā*, *karuām*, пр.индо-иран. *čaru*, пуш. *kāra*, *kworā* – дървен съд. (176) също в тох.(б) *kerā*, *kerunta* – голям дървен съд. (177) Но кутторе, предвид ТМ аналозите, показва алтайски, възм. аварски произход.

19. лангароне – лакомник, обяснението на Д`Амико, че идва от монголското и китайско "ланг" – вълк, е наивно. В монг. *chono* – вълк, а не „ланг“, в кит. 狼 *láng*, в ранносредн.кит. *gēny*, ср.кит. *lēny* – вълк. (178) Думата е италианска, от *gargalone*, *gargarozzo* – гърло, < **gar*, *garrire*, **gargatto* = *gola* – гърло, френ. *gorge*, исп., португ. *garganta* – гърло. (179) И итал. *lunga* – дълъг, т.е. с дълго, голямо гърло!

³² Старостин посочва ностратически паралели в дравид. **kud-* съд, **kud-* пия и бореален в чечен., ингуш. *kad*, чадаколюб. *kítum*, цез. *koti*, гинук. *koto*, арчин. *kot*, абаз. *kata* – съд, голям съд за вода, и америндски **q`ati* – вода. Много древен бореален корен!

20. маймон, йатте-маймон – маймуна. Думата е посочена от В.Д`Амико като български реликт, аналог на итал. *gatto-scimmia* - маймуна. Той го свързва с унгарското название на това животно – *majom*, и турското *maymun*. Разбира се не можем да сме сигурни в достоверността на твърдението му. В турски думата е с персийски произход – *mejmun*. В осет. ирон. *mæjmulī*, в дигор. *majmunī*, ингушки *majmul* – маймуна, също се смятат за персийска заемка. Също в перс. *maḥnāna* – маймуна. В унгарски *majmol* – маймуна, според Абаев е сармато-аланска заемка. Може да се търси връзка с китайското 猴 – *hóu*, др.кит. *gō*, 獼猴 (*mī*)*hou*, др.кит. *mígō* (дало и тохарското *tkow*, *tkowan*), пр.тибет. *mjauk* – маймуна, което пък от своя страна е доста близко до дравидското **mujS* / **mucc* / **mūjc* / **muge* / **muj* – маймуна (Старостин), което показва че първоизточникът в азиатските езици е от дравидски³³. Напр. вж. дравид. *kovva* – маймуна, и др.кит. *gō*. При условие че старобълг. название на маймуната е **опица** (от ст.руска редакция на Й. Екзарх), при чув. аналог *upatā*, разпространило се в слав. ез., твърдението на Д`Амико е съмнително.

21. маррак – нож. Д`Амико я свързва с тур. "мизрак" – копие. Думата е с вероятен кавказки произход, донесена от Алцековите българи. В вайнахски (чечен. и ингуш.) *marq*, гунзип. *mišu* – сърп, в чамалал. *mirča* – кинжал, лак. *marza* – лемеж, буруш. *maṣ* – брадва. (180) Но също така е възможно тази дума да е от етруски произход, погрешно определена от В. Д`Амико, като прабългарска, в етруск. *maras*, хет. *maariyaz* – копие. (181)

22. маса – управител на имение, **мастал** – ратай. В. Д`Амико предлага наивно обяснение, от тюрк. *маас* (заработка за деня) и *тали* (съдба). Думата е италианска, вж. *massaio* – стопанин, селски стопанин, *massaia* – стопанка, също *massaio* - управител на имение, *massara* – ратай, слуга. Производни са на *masone* – къща, дом, в ст.френ. *mas*, съвр. френ. *maison*, испан. *masada* – селска къща < среднов.лат. *massa*, < лат. *mansa*, в латв. *māja* - къща. Втората дума *мастал*, е също изцяло италианска. Първата част означава – стопанин, управител на имение, а втората е форма на итал. *taglione* < лат. *talio* – плащам в натура, в лат. < келт. уелски *tâl* – плащане, *talwr* – длъжник, *talai* – получател, ирл. *taille*, шотл. *tailleas*, корнуел. *taly* – заплащане.³⁴ (182)

23. моте – общности на бедни работници. Според Д`Амико, идвало от „панонското“ (?) "му" = работа. Думата е лангобардска по произход. В итал. *mōta* – бедняк, от итал. *motòso*, *mota* – кал, в нем. *Matsch*, холанд. *modder*, англ. *mud*, ср.горн.нем. *motjan*, др.горн.нем. *mota* – буца, купчина кал. Или човек от низините, от „калта“. (183)

24. моше, моске, мичо (*miccho*, *micio*) – котарак, котка, котенце, галено название на котката. В. Д`Амико посочва че в итал. език, това «фамилиарно» название на котката, паралелно на итал. *gato*, се явява дума-реликт от езика на Алцековите българи. Среща се също в нем. *Muschi* – котенце, галено название³⁵. Отговаря на бълг. диал. **мачка** (Западна България със съвр. Македония) и общобълг. **маца** – котка, галено название на котката, и напълно е възможен др.бълг. произход. Слав. аналогии има в сръб. *мачка*, хърв., словен., словак., русин. (рутенски) *мачка*, унг. *macska*, румън. *mața*, алб. *matca* – котка, *maçok* - котарак. (184), (185) Според БЕР и П. Скок, това название на котката (*мачка*, *маца*) е възникнало вторично, от името *Мария* > *Маца* (!?)

³³ бореален паралел с афаразийски, в др.египет. *kuw*, др.чадски **gwa-gwa* – маймуна, ср. лат. *simia* с пращад. **šyamuap* – маймуна.

³⁴ интересен паралел е ст.бълг. **талъ** – заложник, длъжник, аналогично на чув. *tüle* – плащам, *tulles* – заплата дълг, в дигор. *tælæt* – конфискация, претенции, тох.(б) *täl* – получавам, събирам, проява на претенции. Много интересна дума, в алт. ез. **t'āla*, в тюрк.ез. *tala* – грабя, присвоявам, др.тюрк. *tölä* – плащам, *töläç* – заплата, монг. *tala*, *tal* – грабя, в ТМ, евенк., евен., мандж. *tala* – конфискация, отнемане, грабя. (188), (189) Може и да е древна пратохарска заемка, предвид келтските примери уелски *tâl*, *talíad* – плащане, *talú*, *tâl* – предявление на претенции, *talwr* – длъжник, *talai* - получател. (190)

³⁵ в съвр. нем. се използва и като жарогонно табуирано название на *vulva*, аналог на англ. *pussy* – котенце (*vulva*), но форми с начално „т“ липсват в ост. герм.ез.: дат. *fisse*, швед., норв. *fitta*, холанд. *poesje* – котенце.

което напълно абсурдно като обяснение и изобщо не може да се вземе на сериозно, тъй като демонстрира пълна „академична“ безпомощност! (186) Думата е с източен произход и в Европа е попаднала, или със сарматите, българите, аварите, или с куманите. В осет. ирон. мысы, дигор. musu – котка, барс. Абаев го определя като заемка от някой тюрк.ез, в караханид. mūš, узб. mišuk, уйг. mōšük, в повечето тюрк. ез. mišik / мышық, кумански мысыкъ, māče – котарак, maci – котка, бурят. miisgəj – котенце, калмик. mis – котка. Също посочва че в тюрк. ез. тази дума е дошла от согд. mwškyšč (mūškišč) – котка. (187) В тох.(б) mewiyu, mewiya – котка, барс, тигър, хотано-сакс. maууа, muуi – котка, тигър, в согд. miw – котка, тигър. (191) Так или иначе независимо какъв е бил първопроизходът (др.тюрк. или друг), е налице др.бълг.-сармато-алан. название на котката / барса.

25. омаджо – подарък в знак на голяма почит. Думата е изцяло италианска omaggio, в среднов. лат. hominaticum, лат. homagio – почит, уважение, във френ. hommage, англ. homage, исп. homenaje, каталон. homenatge, галисийски homenaxe, португ. homenagem, румън. omagiu – почит, уважение, дар. (192)

26. оминцио - уважение. В. Д`Амико я свързва с турското iman – вяръност, но тя е от араб. пр. По-скоро думата е производна на същия корен *homo – човек, както и горната и вероятно е сходна с итал. umanità – човечност, umanamente – любезност. (193)

27. орта, орте – наблюдавам. Д`Амико посочва напълно погрешните примери, в унг. "от-тек", в турския - "гьор-тек" – гледам. В итал. orologio – гледам, но думата е свързана с др.горн.нем. ortwas – изострям, ort – точка, и означава, съсредоточавам се, гледам внимателно.

28. рробе – дреха, риза. Във вахан gēbūp – риза. (вж. **рауба** от езика на панонските българи)

29. сараголета – тип пшеница, която българите на Алцек донесли в Италия. В. Д`Амико го тълкува като «жълто жито». От алт., тюрк. *sar – жълт и итал. galetta, френ. galette – натрошен сухар, ст.френ. gal – късче хляб, троха, зърно. (194) Думата е от келтски произход, във френ. galet, каталон. galeta, исп. galleta, galette – камъче, в бретон. kalet - твърд, шотланд. gal – камъче. (195)

30. сараконе – авлига, в итал. oriole. В. Д`Амико го тълкува през тур. "сари" жълто и "куш" птица. Аналогично е чув. назв. на тази птица **Саркайяк** (sarkajäk) – букв.зн. „жълта птица“, и унг. sárgarigó. В монг. šargač (эгэл šargač), в тур. sarıasma (baуајi sarıasma). Подобно е названието на скатията (елшова скатия, Carduelis spinus) в тюрк.ез. Тази птица е с жълто-черно оперение. В тур. saridža, чув. ʒirēktārri – скатия, в тюркмен. sar – скворец, в халха-монг. sarāldžin, бурят. harālža(n) – бекас. (196) Названието е алтайско, с др.тюрк. паралели и означава „жълта птица“, от sar(i) - жълт и „коне“ което вероятно се е изменило под влияние на итал. ез., Друго възм. решение - алтайски паралел, в ТМ, мандж. khingiri – жълто-черен дрозд³⁶, konŷki - клюн. В чув. kajäk, kēš – птица, в тюрк. ез. kuš / quš / qoš, ТМ евенк. khadžu – чайка. (197)

31. сотене, сотере – ред, множество хора, отряд. В итал. корена *sotto означава, нисък. (198) Д`Амико свързва думата с руското сотня, като неправилно смята думта за татарска. Най-вероятно думата е др.българска с иран.пр., и идва от индо-иран. *sata – сто, отряд от сто човек, стотица. Думата е позната и от бълг. титла **сетит-багаин** – стоник, командващ отряд от сто души³⁷. В санскрит и авест. sata, пр.индо-иран. cata, др.перс. θata (θata-pat – стотник), согд. s`t (sāt), парт. s`d (sād), ср.- и съвр. перс., вахан., шугнан., рушан., язгулем., мундж. sad, ягноб. sat, пуш. sal, хотано-сакс. sata, осет. sædæ – сто. (199), (200) От осет. се е съхранило у балкарците като sædæ – сто, дума употребявана при броенето на овцете, и отразява сармато-алан. sætæ / sæθæ – сто.

³⁶ вж. бълг. синигер, в унг. széncinege < от бълг.

³⁷ българската титла (ΣΕΤΥΤ ΒΑΓΑΗΝΟΥ) е позната от инвентарен надпис на гр. език, намерен е в местността Селище при Преслав: "Сетит-багаинът има в приежание всичко 83 ризници и всичко 70 шлема." (203) Броят на ризниците и шлемовете е близък до 100!

32. теле-теле – пълно, напълнено. В. Д`Амико правилно го обяснява с тур. *dolu* – пълно. Аналогично в чув. *tol, tolli* – пълно, пълной, в якут. *tolu-tolu*, др.тюрк. *tol*, уйг. *tolu*, тюркмен. *dōlī* – пълно, пълен, напълнен. (201) В ТМ, евенк. *toil*, нанай. *dolga*, мандж. *dolmo* – напълнен, пълно. (202)

33. тоццо, тоцце – част къс от нещо. Думата е италианска *tocco* – късче, бучка, неравност, в исп. *tocón* – издатина, думата е с келт.пр., уелс. *toe* – капачка, съхр. във френски *toque* – ток на обувката. (204) Въпреки тълкуването на Д`Амико – от тур. "тоц", дребни неща, трици, прах.

34. цек, цик – малък, дребен, Д`Амико го свързва с тибет. „ци“ – малък. Думата е тюркска или кавказка по произход и е вероятно донесена от сарматите, българите или аварите. В чамалал. *čik:u*, табасаран. *žiq:i*, агул. *žaq:e*, рутул. *džik, di*, адиг. *čačə* – малък, къс, каситски *tsugi* – слаб, малък, в хурит. *zugī*, в енисейските ез., котски *thūk*, буруш. *ćiki*, баски *txiki* – малък. В тибет. *ci / *ci:cha*, др.кит. 此 **čhej?* – малък. (205) Но също в др.тюрк. *šek. čük* – дребни неща, дреболи, което вероятно е от китайски, тибетски, енисейските ез., или е пракавказка субстратна дума, напр. вж. монг. *džidžig, žižig*, бурят. *žežeg*, калмик. *džidžэг* – дребен³⁸, др.тюрк. *jīnčge* – тънък, в чуваш. *šinše* – тънък > др.българ./ст.българ. **синъ** – нишка, съвр. българ. синци – тънки конци. (206), (207), (208), (209) Открива се и в осет. *съх / сох* – оскъден, недостатъчен, *съus* – малък, дребен, което Абаев свързва с унг. *csok* – малък, намаляващ (което е от др.тюрк *čök* – снишавам се), а за *съus* посочва неясен произход. (210) По-вероятно в осет. ез. е заемка от съседните кавказки езици, което показва, че е възможно такава дума да е имало и в езика на Алцековите българи.

35. циц – масло. В осет. ирон. и дигор. *съасъа* – мазни наслоявания. (211), (212) Но произходът на думата е от алтайски, в монг. *сөгсиin* – сметана, мазнината която се отделя при приготвянето на маслото, чув. *şu, şav* – масло, др.тюрк. *jaу, хакас., шор., тувин., тофалар. čaу, балкар. žau* – масло, мазнина. (213), (214), (215)

36. цица – женска гърд, *Glandulla mamme*. На пръв поглед, тази дума е славянска и съвпада със съвр. българ. *цица* – женска гърда, в ст.българ. (славянски) **съсець**, сърбо-хърв. *сиса, sisa*, руск. *соска, сиська*, полск. *сускі, сусuszki* – *цица*, но също и осет. ирон. *dzidza*, дигор. *dzedze* – гърдно зърно, ареола, женска гърда, чув. *čěčě* – гърдно зърно и ареолата на женската гърда, мар. *čizy*, унг. *csöcsök* – зърно, гърда. Федотов свързва чув. дума с угро-финско заемка, което се отнася и за осет. дума. (216), (217)

37. чаботе – смес от различни храни за добитъка. Във вахан. *čip, čыр, čort*, мундж. *сэб, сэbd, сарык. sev, sevd, йидга čuvd, кхов. сарīтап* – смесвам, събирам. Производни на индоар. **či(m)p/čimb* – избирам. (218)

38. чик, чок, чиук – свиня, така се нарича това животно на много места в Молизе (Италия). Но думата може и да е аварска. В тюрк. ез. едно от названията на свинята е, в чув. *сысна* (> мар. *sösna, sisna, sasna*, унг. *disznó*), др.тюрк. *čoči*, азърб. *čoşga*, карач.-балкар. *čoçqa*, татар. *čuçqa, suska*, казах. *šoška*, узбек. *čička, dzudzuq*, хакас. *sosxa*, шор., тувин. *šoşqa*, башк. *sosqa*, киргиз. *čočko*, уйг. *čoşqa*. Също във фин. *sika*, ест. *sigā* – свиня. Вероятна връзка с протоалт. *dziòdzu, тюрк. *jogan, монг. *dzudzaγan, ТМ *dzadzi, кор. *čăč, яп. *dütáka – дебел, тлъст, в мандж. *dzuduga* – вид свиня. (219), (220), (221), (222) Напр. има ясна връзка между монг. *gakhain, gakhai* – свиня и чув. *kakaj* – месо. (223)

39. чоте, чуоте – дебело, пълно дете, Д`Амико го обяснява логично с горното „чу“ – прасе. В монг. *džudžaγan* > *džudža'an* > *džudžān*, бурят., калмик. *zuzān* – дебел, мандж. *džadži* – топчест, кор. *dukke* – дебелина, *dukkeoun* – дебел, др.япон. *jutake* – обилен, др.тюрк. *joγan, joγun* – дебел. (224) Възм. аварски произход.

40. чоча и чампито (дзампито) – цървучи, **дзампона** (*zamproгна*) – гайда. Може да се мисли че **чоча** свързано с названието на свинята, тъй като цървулите се правят от

³⁸ монг. дума поставя под въпрос, късния османотурски произход на българ. дума *джудже*, от тур. *çiçe* – дребен.

свинска кожа. Думата **чампито** е подобна на др.българ. **чепик** – кожен ботуш, кожена обувка. Нейният аналог **сапог** е съхранен в руск.ез. Проф. Ст. Младенов смята, че чепик и сапог са напълно аналогични и произлизат от общ корен. Днес в българ. език се използва формата **чепик** и напълно е изместила ст.българ. **сапог**. (225) Най-близко до **сапог / чепик**, е чувашкото *šăpata / šăbata* – цървули. (226) Петар Скок пояснява че в итал. *ciatра* и в бавар. *zapp* означават обработена кожа, а това е ясен знак, че иде реч за реликтова др.българска дума. Скок смята че от итал., ез., тази дума е попаднала в хърват. (Дубровник) *sapata* – стари ботуши, *savata* – обувки, ботуши, словен. *compata, soratá* – кожа, велур за обувки, в Бачка *cipele, cipega* – обувка и в унг. *sapa* – подметка. Всички тези думи, според хърватския лингвист произлизат от перс. *čābāt* – обувка, но достигнали до Балканите и Италия, чрез венецианците. (227) На практика се откриват много източни аналогии В монг. *sab*, ТМ ез., олч. *savi*, улч., нанай., мандж. *sabi, sabu*, чжурчжен. *sāh-pūh* – ботуши, обувки, и евенк. *čobaka* – кожена полушуба, *čobto* – кожа, парче кожи. (228) В угрофин. ез. в удмурт., коми *serys*, манси *sov*, хант. *sog*, мари. *šuvyš*, саам. *sefs*, мордв. *s'ava* – кожа, и семнатишно близкото фин. *saapas*, ест. *saabas*, карел. *šoarpoa* – ботуши. Първопроизходът е др.ирански, в белуджи *čəbbəv, čəbbəv, čəvətt*, пуш. *tsaplaī, chaplaī* – кожена обувка, в санскрит, *chavā*, пр.индо-иран. *scāuhih*, авест. **sāuuī*, пали *chavi* – кожа (аналогично на ТМ *čobto* – кожа). Близко до българ. чепик е осет. ирон. *čъерс*, дигор. *съæfсæ* – кожа, парче кожа. (229), (230) Един от възможните преносители на тази дума са Панонските и Алцекови българи, но е възможно това да са и аварите?³⁹

41. шерте, чуру – вада за напояване. Таджиките наричат малките рекички и напоителните канали “шори” според В. Бартолд. (231) В осет. ирон. *съртт*, пуш. *šur, šəg, šir, shurkay* – пливък на вода, идентично с българ. **шурти**, диал. **шурка** – тече, звук на изливаща се, течаща вода, **чучур** – улей, тръба откъдето изтича вода. В вахан. *šaršaga, šərsəga* – водопад, канал, воденичен улей, ягноб. *čaga, šaga* – водопад. (232) В шугнан. *zīgav*, сарыкол. *zūwug* – река, кховар. *s`ur* – езеро, река, *šiman*, санскрит *ksaga* – влажен, мокър. В българ. **чирникъ, чырнакъ** – ручей, източник. Също в угро-фин. ез., в манси *čork, šory*, уенг. *szür, csorog, csurog*, удмурт. *šorzini*, мар. *šūgaš*, фин. *sirottaa*, вепс. *širmotada*, ненец. *šurmbā*, селкуп. *sormba* – протича, тече вода, удмурт. *šur*, коми *šor*, мар. *šaraš*, ест. *soru* – река. (233), (234)] В монг. *sürči*, халха-монг. *šürši*, дагур. *surē* – дъжд, порой, в мандж. *šeri, seri* – ручей, източник, нанай. *soro*, мандж. *sura* – мокър, влажен, утаяващ се. (235) Първоизточникът на този корен * *šur*/* *šor*- вода, течение, река, е от древното субстратно население на Средна Азия, носителите на БМАК (бактрийско-маргианската археолог. култура), които са говорили на пракавказки ез., в пракавказ. **(t)šir, *šūrū* – вода, река, хурит. *šijə* – вода, река, шумер. *asurga* – дълбока вода, баск. *(h)ur*, буруш. *hur*, и енисейските ез. **xur* – вода (М. Витцел). (236) Българ. дума е най-близко до иранските аналогии – канал.

Към думите посочени от В. Д`Амико, може да се добавят още:

1. борача (*boraccia* – мях за вино) – мях за вино. Под формата *burasa, burica, bure* – съд за вино, се среща в сърбо-хърв., което П. Скок извежда от италианската дума. (237) Но същевременно показва твърде сходно звучене със старобългар. **буракъ** – съд за вино, в чув. *purak*, в осет. дигор. *burki*, ирон. *byrky* – голям съд за вино, вкопан в земята, в съвр. българ. **буре** – голям дървен съд за вино. Според Ряснен руското бурак (т.е. старобългар. **буракъ**, заето в стр.рус.), произлиза от чувашкото *purak* – съд, чаша, кутия, но не изяснява етимологията и`. Във фински *purakka, purakko, purakas*, татарски *burak* – мях за вино (Радлов) са заимствани от руски (според Миккола). (238)

³⁹ наблюдаваме широко разпространение, в печенеж. **sapaу*, кипчак. **saruу* – ботуши, обувки (от мандж. *sabu*, чжурчжен. *sāhpūh*), също в татар., казах. *šabata*, башкир. *šabata* – ботуш, обувка, откъдето попада и в руск (XVI в.) като чебот/чобот – аналог на сапог, ботуш, а от укр. *чобіт* > в полск. *csobot*. От изтока (перс.?) дума е попаднала в западно-европ. ез., итал. *ciabatta*, френц *savade*, швейцарски нем. *Schabatte* – обувка, и също в съвр. българ. *сабо* – вид женска обувка с висока подметка. В литовски *sopāgas*, латвийски *zābags*, вероятно идват от руск. сапог.

Произходът на **буре** според БЕР не е ясен, търси се връзка с итал. *barile*, (от ст.френ. *baril*), през бълг. диал. **барило**, също в рум. *burlou*, алб. *buril*, новогр. *βαρέλι, βαρέλα*. Но по-скоро трябва да го свържем със съвр. дума **варел**, отколкото с **буре**. (239), (240), (241) Скок смята хърватските форми *baril, barrio, bǎrjelo* (Черна Гора), както и останалите славянски за производни на италианското *barile*, вкл. и формата в сръбски *burica* - буре. (242) Наличието на ст.бълг.-осет. паралел бурак - *burku / быркуы*, показва че иде реч за др.бълг. дума, пренесена от Алцековите българи в Италия. Първопроизходът обаче е свързан с алтайските ез. др.тюрк., др.чуваш. и др.унг. *bor* – вино. Също в др.тюрк. *borĉi* – пияница, в ТМ ез. *buru*, монг. *buru, buru*, якут. *buruj* – вино, в ТМ ез. *buru* - дестилирам арака (съвр.зн. водка). (243), (244) Не е изключено и наслагване на др.бълг. бор – вино с итал. *bere* – пиене, при което е възникнала и локалната диал. форма *abburatto* – препил, пиян.

2. дий! – възглас за подкарване на ездитно животно. Л. Тошев е отбелязал тази дума в говора на планинското село Летино, където живеят потомци на Алцековите българи: „Интересно е да се отбележи, че и мъжете, и жените, и децата там масово яздят коне, магарета и мулета, които подкарват със същия вик „дий“ който се използва у нас”. (245) В БЕР думата е обяснена доста изкуствено, с диал. (Тетевен) дикам – викам, и с уточнението че произхода е неясен. (246) Думата е от иран. пр. Във вахан. *dəyi < də(h)y* – гоня, подгонвам коня, *dəhy* – скочи, тръгни бързо, *dəhy sag-* гоня, подгонвам, в тадж. *duhu kardān* – подгнвам коня, кхов. *deik*, сарик. *de-, det*, язгелем. *de* – гоня, подгонвам животни, всички те са поризв. на др.иран. *< dhavati* – бързо, бързо, движение, виж и бълг. *давай* – като подкана, или заповед за по-бързо движение, *давай!* – бързай, което е различно от слав. *давать* – давам, предоставям някому нещо. (247)

3. кач – качвам се. В диалекта на гр. Бояно. Л. Тошев⁴⁰ съобщава, че според местните жители, които са потомци на Алцековите българи, първоначално кашкавалът се приготвял от кобилешко мляко и се пренасял с мехове качени на коне. Те го наричат **качкавало** и обясняват думата от итал. *cavallo* – кон, и местната дума „**кач**” която означавала поставям върху, сядам на високо, която е неразбираема за останалите италианци. (248) Дори и да е някаква „народна етимология”⁴¹ тази дума заслужава внимание, тъй като пряко кореспондира с бълг. **качвам се**. Бълг. дума **качвам се**, няма ясно обяснение. П.Скок го свързва с рум. *cată* – гега, тояга с кука за хващане на овцете, и го свързва със *закачам, окачвам*, като търси балкано-латински, или венециански произход чрез хърватско дубровнишкото *skačatūr* – резе, заключавам, *oskačati* – отварям, *zaskačati* – затварям. (249) Ст.Младенов - с др.горн.нем. *hāko* – кука. (250) Подобна дума има и в рус.ез *качать, катать* – клатя се, люлея се, но то е по-близо до лит. *kakti* - въртя. Наличието на бълг. реликт „**кач**” – качвам, показва, че се касае за др.бълг. дума и особено близко е тохарското (а) *кас* (б) *каус*, пратох.*keuc – изкачвам се, издигам се, високо, нагоре, над, тох.(б) *каусаşşe* - на високо, *епкаусар* – високо, изговарям на високо, употребено в израз със значение говоря открито, публично, в санскрит *kaśud* – на високо. (251) Идентична дума има у поволжките угрофински езици, марийски *каш, кош*, коми *кещев* – над, през. (252) Вероятно е волжкобългарско наследство.

В този аспект трябва да посочим и думата **качество**, която е ст.бълг. **качьство** – аналог на гр. *ποιότητα, ποιότηας* (Йоан Екзарх, Симеонов Сборник от 1073 г.). Обяснението на БЕР и М. Фасмер е че произлиза от слав. *въпрос какъв*, аналогично на гр. форма, производна на *ποια, ποιός* – какъв, и сътов. лат. *qualitas* – качество от *qualis* – какъв. (253), (254) В слав. ез., в рус. *качество* (от ст.бълг.), укр. *якість*, белорус. *якасць*, полск. *jakość*, словак., чеш. *kvalita, jakosti*, сърбо-хърв. *квалитет / kvaliteta*,

⁴⁰ Л.Тошев посочва и думата в езика на гр. Пиетрароя „тринке” или „трукне” – млада слива, трънка. Но в случая трън е общославянска дума, стара готска заемка, от *þaurnus (thaurnus)* – трън, трънак. (М.Фасмер)

⁴¹ думата кашкавал се обяснява като заемка от итал. *casioscavallo* – твърдо сирене в формата на кон, през турски се е разпространила в Балканските езици. От Италия кашкавалът се е разпространил в Турската империя. Предполага се че това е народна етимология, а произходът е свързан с лат. *caeseus cavallae* – кобилешко сирене. (255)

словен. *kakovost, kvaliteta*. Основната слав. дума аналог на качество е *якост* – здравина. Също така, няма никаква връзка между *кач* и *какъв*, евентуално за получаване на дума аналогична на славянската. Явно е, че иде реч за древнобългар. дума, производна на същия корен **kacš-* висок, ценен, обикновено в българ. език, качеството се употр. в съчетание с *добро* и *високо*, когато е в положителен смисъл.

4. цап – козел, среща се в итал. и в слав. ез., в укр., словен. *сар*, чеш. диал. *сар*, словак. *сар*, полсн. *сар* – козел. Фасмер предполага че думата е с румънски (влашки) произход, в румын. *șar*, алб. *tsar*, как и в някои итал. диал. *tsappo* – козел. Пизани преполога че итал. дума, е с балкански произход. (256) А. О. Денсусиану (1924 г.) обяснява еднаквите румън, албан. и итал. думи, като древно скитско заимстване. В пахлави, перс. *šaris* – едногодишно козле, осет. *сæи*, пуш. *tšaraeu*, кашмир. *tshāwul* – козел. (257), (258) Във вахан. *šeryš, širiš* – млада, нераждала коза, шугнан. *šerəš*, сарикол. *šeriš* – млада едногодишна коза. В др.тюрк., киргиз. *šar* – козле, което И. Стеблин-Каменский, определя като неясен път на заимстване, от изт.иран. към др.тюрк. или обратно, но е склонен да приеме думата за първоначално иранска. (259), (260) Напълно възможно е, тази дума да е достигнала до Балканите и Италия, чрез българите.

5. белего, в българ. **белег** – знак. Думата е от древнобългар. произход, от старобългар. попаднала в ст.рус. *белегъ, сърбохърв. билег, белег (biljeg, bjeljeg, belêga)*, словен. *beležen*, алб. *belek/gu*, унг. *belyeg* – знак. В ст.рус. означава и царска грамота. (261) Свързва се с тюрк., *bilgü, bälgü, bilgü, bilgэ*, монг. *bälgä*, мандж. *pilэ* – знак. (Младенов, Гомбоц, Маценауер). (262) Според Скок, славянското белег е стара аварска заемка, а изходната хипотетична аварска форма **bälägu*, възстановява от монг. *balga*, уйгур. *belkii* – знак. (263) Според Дьорфер (Doerfer G.) думата белег е образувана по подобие на чув. *palä, rallä* – знак, изображение, нарез, и суфикса *ku / kä* – това, този > *palkä* – знак, т.е. този знак, това изображение, тази резка. (264), (265) В монг. *bal* – молив, резец за гравирание, *ballah* – задрасквам, изтривам, правя резки, нарезки. (266) В мандж. *pilэ* – знак, отбелязвам, нещо написано, се смята за заето от китайското *pī* 批, ст.кит. *phīj*, ранносреднов.кит *phīēj* – определение, решение, нещо написано, обявено, присъда, резолюция, аналогичен, и смятам по-точен първоизточник е йероглифа *biāo* 標, ст.кит. **riauh* – клонче, знак, нарез, етикет, обозначение. (267), (268) Вероятният път на заемане е от др.кит. > към праалтайски, показателна е идентичността на чувашката и манджурската форми. Напълно възможно е преносителят до слав. ез. да са аварите, но липсата на думата в източно- и западнослав. ез. подкрепя древнобългар. и` произход.

Според разпространеното мнение сред тюрколозите, тюрк. *bilgü* – знак, произлизло от гл. *bil* – зная, познавам, откъдето > *bilge* – мъдрост. В чувашки *pəl* – представа, знание, *pəlū* – образование, *pəlterü* – обявявам, съобщавам, тюркмен., татар. *belem*, тур. *bilmek*, узбек. и уйг. *bilmoq*, хакас. *pilerge*, карач.балкар. *bilim, bilirge*, кирги. *bilüü*, тувин.и *bilig*, южноалтайски *pül*, якут. *bil* – представа, знание, в др.тюрк. *belgci* – мъдрец, **bilge* – знание. (269), (270) Логично е обаче да се мисли че знанието като абстрактно понятие, е възникнало вторично, след образа, конкретния знак. Вероятният първоизточник на др.тюрк. **bil / *pil* – зная, научавам, е тох.(б) *pilko* – разбиране, представа, знание, тох.(а) *spaltäk* – намерение, мисъл, *pāl* – реч, дума⁴², тох.(а,б) *pälsk* – мисля, *pälk* – разглеждам, обсъждам, изучавам. (271) Самата тохарско понятие обаче е с кавказки произход, в хур., урарт. *pal* – зная, казвам. (272) Пратохарите се предвижват към Централна Азия съвместно с кавказките племена на кутиите, и са пренесли тази дума към праалтайците, от пратох. *pälk* – обсъждам, изучавам, е попаднала в алт. ез. *bäly* – знание, мъдрост. Напълно вероятно е *bal/pal* – знак, нарез и *bil/pil* – мисъл, мъдрост, да са с различен произход.

⁴² вж. също така в тох.(а,б) *pāl* – възхвалявам, тох.(а) *palom*, тох.(б) *peleunā* – похвала, висока оценка и чув. *pil* – благословия.

6. бисеро, аналог на ст.бълг. **бисъръ**, **бисерь** – перла, скъпоценен камък. Думата се смята за др.бълг. по произход. Среща се в Супрасилския сборник - бисъръ, в грамота от 1379 г. като бисрѡмъ. Заето в рус., укр., сръб. – бисер и алб. – biser. (273) Според Ст.Младенов, тя не е от тюркски, а от арабски произход - busra, и по неизвестни пътища проникнала в езика на прабългарите. (274) Скок посочва сърбохърв. biser, род.п. bisera като “стара турско-татарска заемка” или дума проникнала чрез арабските търговци в ранното средновековие. (275), (276) Наличието на тази дума в езика на Алцековите българи, поставя под въпрос, ранното арабско заемане! Точен аналог на др.бълг. бисер, е осет. дума в ирон. сæрризыг, дигор. сæрризыг, означаваща перлено копче. Една твърде интересна дума. В. Абаев я обяснява като двусъставна, от сæррæг – копче и несъхранилото се ризыг / ризуг – перла, чийто произход за Абаев е неизвестен, той предполага връзка с руското пузырь – мехур, респ.изпъкнал предмет. (277) Разбира се няма никаква връзка с пузырь, а откриваме изходната сармато-аланска дума, несъхранила се в осетински но съхранена в български – **бисер!** Връзката ризыг / ризуг – бисер е очевидна. Като паралели може да посочим в пуш. brešhnā, brešhawul, санскрит vajrakaṅga, пали vajira, хинди bajr, bajrā, vajra, хинди-урду bajjar, bajrangī, vajrā, vajrāṅg (j = dž), bhaṅṅak маратхи bāṅā, персийски bahur-gūm – бисер, диамант. В тох.(б) wāsar – блясък, диамант, елмаз, wamer - скъпоценен камък. (278) В перс. bakhūr, bahār – кехлибар. като се вземе под внимание преходът „с-х” от индоирански в ирански, би трябвало да очакваме по-древна изходна форма *basar/vasar. В основата е понятие означаващо блясък, в хетски wariwaraṅt, санскрит varcas, пахлави wiṅzaga, партянски wṛws, шугнански (баджовист) warz, warzd, вахански waḡax, кюрдски bigis – блясък, мълния, изкрящ. (279), (280) Твърде интересни и аналогични с моите изводи прави и Григорий Дяченко: „Наше бисерь употребяется в санскрите в форму прилагателного „б`асура” – светлый, блестящий, „б`асвара” – отгл. „б`ас” – светиться, блистать. Санскритский эпитет сохранился в названии предмета. Поэтому-то понятия о свете и сиянии постоянно соединяют наши старинные писателей с слово бисерь”. (281)

Твърде интересна податка, показваща индоиранския или тохарски произход на бисерь е и чувашкото vāčara - наниз от монети, гердан, което Федотов обяснява като стара санскритска заемка vajra (ваджира) – жезъл, скипър, диамант, но преминала през согдийски βčr (βāčīr), откъдето в уйгурски и ст.монг. včir, мандж. vačir – скипър, диамант. (282), (283)

7. тоягана, отговаря на ст.бълг. **тоягъ**, **толиага** (ж.р.), старобълг.форма на **тояга** – клон, дървена палка, диалектно **твяга**. Думата се смята за прабълг./древнобълг. по произход, съхранена в ст.бълг.. От славянските езици, тояга се е срещала единствено в староруски (Житие Нифонта, Успенский сборник XII в.), сърбохърв. тојага, черногорски то`ага. В румънски toiag е също ст.бълг. заемка. (284), (285) Скок разглежда сърбохърв. toјага, tojага, цитирайки Ст. Младенов, като прабългарска „тюркска” дума. (286) Думата наистина е от алтайски произход, в др.тюрк. tajaq, тюркмен. tajaq, башкир., киргиз., уйг., татар. tajak, тур. dajak, чув. tuja, монг. tajaṅ, tajaṅa, калмик. tajg, ТМ tubii, tijəvun, евенк. tuwke, tujə, tuṅu, tuṅuček, евен. tiji, негид. tijə, орок. tijō, удег. tiu, мандж. tɣun, улч. tuj`e, кор. tip(h), яп. tuwai – тояга, в тюркските езици и подпора. (287), (288) Освен в български се открива и идентична осет.дигор. форма telug – тояга, която е еднаква с бълг. **толиага**. (289) Българи и сармати са употребявали тази дума в Кавказ, заета още в Централна Азия. В някои източноирански езици, ягнобски tayog, toyog – тояга, шугнански таубō, язгулемски tiyog, искашимски tiyak – тояга, и в бурушаски тау, тауэ́сиη – тояга, по всяка вероятност също са от алтайски произход. (290), (291), (273), (292) В иран.ез. др.иран. taka, пахлави tāg – клон, tāg – лоза, във вахан. тѣк – дърво, дървесина, мундж. tiyo – върбови клони, талиш. тоуə - младо дръвце, клон, кховар. thag – клонче, литорасъл. (293) С индоевроп. паралел в др.горн.нем. zwīg, сканд. ез. tvege, английски twig, холанд. twijg, tak, саксон. twīga, немски Zweig – клон. (284)

С българите са свързани и два топонима Сепино и Бояно.

1. Бояно произлиза вероятно от името на основателя – Боян. В всички тюрк. ез. *baĭ* – богат, в чув. *roĭan* – богат, от др.тюрк. *baĭan* попада в монг., и все ТМ ез., в неизменен вид. Тюрк. *baĭan* е общоалт. дума, явяваща се стара индо-иран. заемка. В осет. ирон. *bondžын*, дигор. *bongin*, ягноб. *boу*, руш. и хуф. *bōу* – богат, *bōуēnat* – богаташ. Произходът на думата е свързан с др.индо-иран. *bhuĭj*, др.иран. *baug*, *bug*, *bauj*, *buĭ* – храна, удоволствие, продоволствие, удовлетворение на потребностите. В хот.сакс. *buĭan* – удовлетворение, *buĭ* – храня се, *buĭka* – храна, продоволствие, *buĭsana* – пир, в вед. (Риг-веда) *bhōjaka* – даващ храна, пракрит *bhōyaī* – храня се, дард.ез. *bhōjatē* – радост, удоволствие, *bhōjā* – щедър, изобилие, богат, раджастхан. *bhōjāṇēm* – здрав, добър. (285), (286) Аналогично е ирл. *buain* – храня се. (287) Цв. Степанов стига до подобни изводи и свързва името с др.иран. *bhaga* – богат. (288) Така че името **Боян / Пуян**, ако не е резултат на вторична промяна, може да се свърже пряко с изт.ирански! Напр. в монг. *buĭan* – добродетел, в ТМ ез., солон. *būjā* – добродетел. (289) В др.тюрк. *buĭan* – благодеяние, добродетел, *buĭančī* – благодетелен, *buĭanla* – великодушен, но в този случай, всички алт. форми са заимствани от санскрит *puṇya* – благодеянии, добродетел, и се е появило с разпространението на религията (будизъм, манихейство), паралелно и независимо от много по-старото *baĭan. (290)

2. Сепино вероятно наподобява на българските топоними **Чепино, Чепинци**. Произлиза от прабълг./ст.бълг. **жепъ, съпъ** – хълм. В своето изследване на българските топоними в Средна и Южна Албания, А. Селищев достига до извода че някои топоними като **Жепа**, означават хълм, и произлизат от ст.бълг. **жепъ** – хълм, дума неизвестна в др. слав. ез. (291) Близък негов аналог **съпъ**, е попаднал в алб. *sop*, др.рус. *съпъ* – крайбрежен хълм и слове.н *sāēr* – склон. Опитът на Фасмер да свърже с руското *сопка* – вулкан със ст.слав. (ст.бълг.) *съпъ*, е неудачен, защото *сопка* произлиза от слав. *сопка*, *сопот* – източник. (292) За **жепъ / съпъ** и съвр. форма **чеп-(Чепинци, Чепеларе, Чепино, Чепелджа⁴³, Чепел-камък)** откриваме паралели в осет. *къирр*, *съирр*, талиш. *sēre*, перс. *kūr*, пуш. *sīraī*, *kwab*, искашим. *srosht* – връх, хълм, теме на главата, производни на др.иран. *kaufa* – планина, хълма. (293) Точен угро-фин. паралел, в коми *dzip*, саам. *čibbe*, ханти *t`ambel* – хълм, унг. *csip*, удмурт. *šeriljanu*, коми *šepaltnu*, мар. *čivuštaš*, саам. *ss'ehp*, фин. *hypistää* – височина. (294)

3. кар – вероятно значение, укрепено селище. В.Д`Амико забелязва че имената на много селища свързани с Алцековите българи, започват с „кара“, което той тълкува като черен. В итал. език *сага* означава мил, близък, което не е подходящо за название на селище. В коми *сар*, хантски *хаг* – място, също в хантски, вепски, коми *karta*, манси *karda*, унгарски *kert*, мордвински *karda*, фински *kartano* – двор, имение, якутски *kuogat* – град, кумански *qari* – двор, карачаевобалкарски *къога* – на вълн. (295) Също в осетински *kært*, *kærton* – двор, дворов, чув. *karta* – оградено място, двор, обор. (296), (297) Първопроизходът на думата е алтайски, в др.тюрк. *ker* – заграждам, *kerekü* – ограда на юртата, монг., мандж. *qarəṇ* – заграден двор, солон. *χorī*, улч., орок., нан. *korī* – дървена ограда, обор, евенк. *korigan*, монг. *χorīy* – ограда.⁴⁴ (298), (299)

⁴³ бълг. топоним в Егейска Македония (съвр. Δήμητρα, Димитра, до 1927 г. Τσεπελτζές, Цепелдзес или гърцизиран вариант на бълг. Чепелджа)

⁴⁴ от същия произход е и названието на гр.Керч. Споменат за пръв път като **Керц (К-р-ц)** – град в западните покрайнини на Хазария, от кагана Йосиф в писмото му до Хасдай Ибн-Шафрут. Няма единно мнение за произхода на названието Керч, познато още в хазарското време, в гръцки **Κόριζος**, арабски *Krš* (Абулфеда). Според В.Абаев то е свързано със старобългарското от прабълг.произход *кърчии* – ковач, усвоено и в древноруското название на града Кърчевъ. (230) Но това е твърде съмнително, и смятам нълпно невярно. Много по-близо е тох.(б) *kercc*, *kerciye*, в тох.(а) *kercie* – дворец. (231) Тохарската дума е заемка от алтайски, в др.тюрк. *qaršī* – дворец, ТМ, евенк. *karši* < ст.монг. *harši*, бурят. *harša*– ограда. (232), (233) Явно че пътя на разпространение е вървял от др.монг., към тюркски и тохарски, но не е ясно в тюркски това старо тохарско наследство ли е, или тюркския е медиатор между монг. и тох.? Така или иначе Керч означава укрепана крепост, дворец. Топонимът е познат в бълг. ез., Кърчово е старото име на гр.Кичево в Македония (Кѳрцова, Кърчова в албански), с. Кърчово (сега *Каридохори*, *Каридохори*, до 1927 *Къртсо̀во/у*), се намира на 7 км от Валовища (Егейска Македония). По времето на цар Калоян тук има крепост носеща същото име (в гр. предаване Крицува) Според Йордан Н. Иванов името е от личното име

Ще разгледаме и някои лични имена, на аристократи, които В. Д`Амико определя като български, но П. Дякон ги определя като сакси, саксонци. Това за Амон, Родан, Забан. Името Забан показва вероятен български произход:

Забан. В шугнан., рушан., бартанг. ziban, сарикол. zyban, язгулим. zəban – скачам на високо, от изходното др.иран. uz-buna – по-високо, над земята, или Забан – висок, високопоставен. Вж. съвр. бълг. фамилно име Забун(ов/и)

Раняри – утигур, което се преселва в Италия. В авест. gānuu, пахлави gān, санскрит ran, rana, ranati, ranuati, осет.ирон. raɣyn, дигор. irajun – радвам се, наслаждавам се. Подобно българско име е Ране, Рани, Рано, Ранул, Ранко, при осетинците Роен.

И накрая трябва да споменем и едно сведение за най-западното проникване на древни българи, свързано с откриването на вестготски дук (херцог, комес), управител на град в провинция Нарбонска Галия, в рамките на Вестготското кралство, носещ името **Булгаран**. По времето на крал Гундемар, той става управител на цялата провинция. Булгаран е живял в края на VI - началото на VII в. Запазени са няколко писма на комит Булгаран до вестготския крал Гундемар, с който го свързва и лично приятелство, писани около 612 г., в които той го информира за напрегнатата обстановка, около граничната провинция която управлява – Нарбонтска Галия (съвр. Южна Франция), обект на домогвания от страна на франките. (234)

За разлика от следите на «баварските българи» които са твърде оскъдни и трудно уловими, българите на Алцек са оставили своя значим принос във формирането на италианския народ.

Както се вижда от направения етимологичен анализ, трудно може да се каже, че всички думи, които В. Д`Амико е представил като древнобълг. реликти са наистина такива. Има и известен брой некоректно поднесени диалектни форми на собствено италиански думи. Но те са значително по-малко, отколкото собствено германските думи в примерите на Фрицлер. Друг въпрос е доколко с Алцек в Италия са пристигнали само българи. Най-вероятно с тях е имало и доста авари, които поради една или друга причина са напуснали Каганата, присъединили се към българите. Така че със сигурност една част от думите са с аварски произход.

В заключение може да се каже, че изследванията на К. Фрицлер и В. Д`Амико, въпреки че са правени и публикувани в първата половина на XX в., и въпреки критичния прочит, са актуални и днес, по отношение съдбата на проникналите в най-западна посока, представители на древните българи, в епохата на Ранното средновековие, трайно свързали съдбата си с германските племена на гепидите и лангобардите.

Литература:

(1) ГРЪЦКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. том III. Съст. и ред. Иван Дуйчев, Геновева Цанкова-Петкова, Василка Тъпкова-Заимова, Любомир Йончев, Петър Тивчев. Издание на Българската Академия на Науките. София, 1960 г.1 стр. 32: <http://www.promacedonia.org/gibi/3/index.html>,

(2) Подбрани извори за Българската история. том-1, С. 2002 г. (изд. Тангра-Танакра), стр. 34

Кърчо, което вероятно е от ст.бълг. корен кърч- в кърчии, кърчии - работник-рудар (повтаря Абаев). Сравнимо е селищното име Кричим, което бежанците произнасят Кърчим. Така че в основата на топонимите произв. на *кърч- / *керч- стои древнобълг. дума от тохарски или др.тюрк. произход, означаваща крепост, дворец, укрепено селище.

- (3) ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. том III. Съставили и редактирали Михаил Войнов, Иван Дуйчев, Страшимир Лишев, Борислав Примов Издание на Българската Академия на Науките. София, 1965, стр. 31: <http://www.promacedonia.org/libi/3/index.html>
- (4) Прокопий Кесарийский. Война с готами. М. 1993 г.: http://lib.aldebaran.ru/author/kesariiskii_prokopii/kesariiskii_prokopii_voyna_s_gotami_o_postroikah/
- (5) ХРОНИКИ ДЛИННОВОЛОСЫХ КОРОЛЕЙ. Сборник., Перевод Николая Горелова Издательство: «Азбука-классика», М. 2006. Фредегар Хроника II, 57., „Теодорих и Ксеркс“: http://krotov.info/libr_min/22_h/ro/niki_2006.htm
- (6) Cosmas Indicopleustes. The Christian Topography, Book 3 http://www.tertullian.org/fathers/cosmas_03_book3.htm
- (7) Подбрани извори за Българската история. том-1, С. 2002 г. (изд. Тангра-Танакра), стр.31-32
- (8) Ал. Николов. ПАНОНСКИТЕ БЪЛГАРИ В РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ: ОПИТ ЗАЛОКАЛИЗАЦИЯ И ИДЕНТИФИКАЦИЯ.: http://www.academia.edu/4388501/panonski_bylgari
- (9) Н. Тулешков. Архитектурното изкуство на старите българи, том-2. С. 2006 г., стр.137
- (10) Извори за средновековна история на България (VII – XV в.), в австрийските ръкописни сбирки и архиви. том-2. С. 2000 г., стр. 32
- (11) З. Галлойти. Осетинские фамилии и личные имена. Цхинвал. 2007 г.: <http://iraffa.com/2007/12/09/soderzhanie.html>
- (12) А. А. Туаллагов. Сарматы и Аланы в IV в.до н.э. - I в.н.э. Владикавказ. 2001 г., стр.111: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/A_Tullagov_Sarmati_Alani.pdf
- (13) Ferdinand Justi. Iranisches Namenbuch. Marburg. 1895., стр. 294, 384
- (14) Даурбек МАКЕЕВ. Теологические аспекты нартского эпоса. Интернет-списание: „Дарыйял“ бр.1, 2006 г.- http://www.darial-online.ru/2006_1/makeev.shtml
- (15) АРМЯНСКАЯ ГЕОГРАФИЯ VII ВЕКА ПО Р. Х. (ПРИПИСЫВАВШАЯСЯ МОИСЕЮ ХОРЕНСКОМУ), ТЕКСТ И ПЕРЕВОД С ПРИСОВОКУПЛЕНИЕМ КАРТ И ОБЪЯСНИТЕЛЬНЫХ ПРИМЕЧАНИЙ ИЗДАЛ К. П. ПАТКАНОВ. Санкт-Петербург. 1877. , вж. раздел Европа, Сарматия.: <http://vehi.net/istoriya/armenia/geographiya/index.html>
- (16) M. J. Saint-Martin. Memoires historiques et Geographiques sur L'Armenie. Tome second. Paris. 1819. стр.338-339.: books.googleusercontent.com
- (17) Г. С. Раковски. Събрани съчинения, том-4. С.1988 г., стр.362-365,591-592
- (18) KING ALFRED'S ANGLO-SAXON VERSION or A THE COMPEXDIOUS HISTORY OF THE WORLD, by Paulus Orosius. Published 1859 by Longman, Brown, Green, and Longmans in London. 1859., „Orosius Book I chap I §12“, и „And Northern Voyage § 2“.: <https://archive.org/stream/kingalfredsangl00boswgoog#page/n12/mode/2up>
- (19) Средновековная латинская литература IV-IX вв. М. 1970, ПАВЕЛ ДИАКОН ИСТОРИЯ ЛАНГОБАРДОВ, превод от Paulus Diakonus. Geschichte der Langobarden. Essen. Phaidon. 1987. вж. кн-1,гл.16.: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Diakon_P/frametext1.htm
- (20) ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. том III. Съставили и редактирали Михаил Войнов, Иван Дуйчев, Страшимир Лишев, Борислав Примов Издание на Българската Академия на Науките. София, 1965., стр.41 : <http://www.promacedonia.org/libi/3/index.html>
- (21) ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. том III., стр.41, бел.6 под линия
- (22) Hodgkin, Thomas. Italy and Her Invaders. Vol. 5. 1895. Reprint. London: Forgotten Books, 2013. 148-9. Print. http://www.forgottenbooks.com/readbook_text/Italy_and_Her_Invaders_v5_1000282170/177 <http://www.cristoraul.com/ENGLISH/MedievalHistory/Italy-and-her-Invaders/LOMBARD-INVASION/BOOK.html>
- (23) Видсид: <http://www.ulfdalir.ru/sources/43/615/619>
- (24) К. Тиандер. Датско-русския изследованя. Выпуск III. — Петроград, 1915., гл. 6. Лангобардское сказание: <http://norse.ulver.com/articles/tiander/index.html>
- (25) Ptolemy. Book II, Chapter 10: Greater Germany: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/Texts/Ptolemy/2/10/limited.html>
- (26) Kemp Malone, Agelmund and Lamicho, The American Journal of Philology, Vol. 47, No. 4 (1926), стр. 327.
- (27) Joseph Harris, Myth and Literary History: Two Germanic Examples, Oral Tradition 19.1 (2004) стр. 3-19. <http://journal.oraltradition.org/files/articles/19i/Harris>
- (28) L. C. CASARTELLI (BISHOP OF SALFORD) SKETCHES IN HISTORY. LONDON. 1906, стр.26-32: <https://archive.org/details/sketchesinhistor00casauoft>
- (29) The Atlas of Ancient and Classical Geography by Samuel Butler, 1908, map 5. GERMANIA
- (30) Александър Николов. „Панонските българи...“
- (31) Troels Brandt (Т. Брандт). The Heruls, 2013., стр. 14, 21: <http://www.gedevasen.dk/heruls.pdf>
- (32) Hrvoje Gračanin. Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija. Scrinina Slavonica 7, 2007. стр. 7-64.: <http://hrcak.srce.hr/scrinia-slavonica>
- (33) К. Фрицлер, Франкфурт (превод на бълг. ез. Ради Панайотов). ОБЩ ПРОИЗХОД НА БАВАРЦИТЕ И БЪЛГАРИТЕ. : http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Fritzler_BG_i_Bavarci.pdf
- (34) DIE HERKUNFT DER DEUTSCHEN VOLKSTÄMME. Teil 1: Die Baiern. Gemeinsame Abstammung der Baiern und Bulgaren Von Dr. K. Fritzler, Privatdozent für russische Geschichte an der Technischen Hochschule Darmstadt. Preußische Staatsbibliothek Berlin Marburg Druckerei H. Bauer 1923 Die Herausgabe dieser Schrift ist nur möglich gewesen mit Unterstützung des Vereins der bulgarischen Studierenden in Frankfurt a.M. wofür

- ihm hiermit der schuldige Dank ausgesprochen sei. Der Verfasser Vermerk auf Seite 2 mit Bleistift: 1930.2435: http://7rilskiezera.com/index.php?option=com_content&task=view&id=40&Itemid=57
- (35) Johann Andreas Schmeller (1827) Bayerisches Wörterbuch. Stuttgart, Cotta.: <https://archive.org/details/bayerischeswrt01schmuoft> и <https://archive.org/search.php?query=creator%3A%22Schmeller%2C+Johann+Andreas%2C+1785-1852%22>
- (36) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I. А-К'. Издательство Академии наук СССР, Москва-Ленинград, 1958., стр. 282-283: http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm
- (37) Д. Карамшов. Шугнанско-русский словарь (в трех томов), том-1 (А-З). М. 1988., , стр. 187, 195
- (38) Digital South Asia Library. The Dictionaries on-line - <http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/index.html>
- (39) И. Орбели. Курдско-русский словарь. М. 1957., стр. 81-82
- (40) Eransahr и Даргестан. Языковые встречи." http://arsears.ya.ru/replies.xml?item_no=2
- (41) Древнетюркский словарь. Ленинград. 1969 г., стр. 28: <http://altaica.ru/LIBRARY/dts.htm>
- (42) Д. И. Эдельман. Язгулямско-русский словарь. М. 1971 г., с. 337
- (43) S. Starostin. Altaic etymology. Copyright 1998-2003. www.starling.rinet.ru/
- (44) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” (1 том А-Р), Чебоксары. 1996 г., стр. 35
Уеб-сайт: Monumenta altaica - <http://altaica.narod.ru/v-turks.htm>
- (45) ANTON QUITZMANN. DIE ÄLTESTE RECHTSVEEFASSUNG DER BAIWAREN. Published 1866 by J. A. Stein in Nürnberg, стр. 93, 107: https://openlibrary.org/works/OL15361695W/Die_%C3%A4lteste_Rechtsverfassung_der_Baiwaren_als_factische_r_Beweis_f%C3%BCr_die_Abstammung_des_baierischen_V
- (46) Gerhard Köbler. Althochdeutsches Wörterbuch, 2014: <http://www.koeblergerhard.de/ahdwbhin.html>
- (47) Ф. М. Таказов. Дигорско-русский словарь (30 000 слов). Владикавказ. 2003 г. Уеб-сайт: www.allingvo.ru
- (48) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том IV. U-Z. Издательство Академии наук СССР, Ленинград, 1989 г., стр. 212: http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm
- (49) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-2 (Е-Муж), СПб., 1996. стр. 365-366. В елеткронен вид: <http://vasmer.narod.ru> , <http://starling.rinet.ru>
- (50) Беньо Цонев. История на българския език. Том – 2. С. 1984 г. (фототипно издание), стр. 172
- (51) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” (1 том А-Р), стр. 256-257
- (52) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1 (А-Нг), Материалы к этимологическому словарю. Ленинград 1975., стр. 380, 382, 454: <http://altaica.narod.ru/tms.htm>
- (53) D. Adams. A dictionary of Tocharian. <http://ieed.ullet.net/>
- (54) Беньо Цонев. История на българския език. Том – 2., стр. 166, 79
- (55) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I. А-К', Москва-Ленинград, 1958, стр. 643
- (56) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I. А-К', Москва-Ленинград, 1958, с. 261-262
- (57) Български етимологичен речник. Том V (ПАДЕЖ - ПУСКА). С. 1996 г., стр. 859
- (58) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-2 (О-Э), Ленинград 1975. , стр. 34: <http://altaica.narod.ru/tms.htm>
- (59) D. Adams. A dictionary of Tocharian. <http://ieed.ullet.net/>
- (60) Digital South Asia Library. The Dictionaries on-line - <http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/index.html>
- (61) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-3 (Муза-Сят), с. 510, 487
- (62) Т. Н. Пахалина. Ваханский язык. М. 1975., стр. 249
- (63) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том II. L-R. Ленинград, 1973 г., стр. 415: http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm
- (64) Т. Н. Пахалина. Ваханский язык. М. 1975 г., стр. 249
- (65) Д. И. Эдельман. Язгулямско-русский словарь. М. 1971 г., стр. 235
- (66) Д. Карамшоев. Шугнанско-русский словарь. Том - 2. (И-С). М. 1991, стр. 508
- (67) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” (1 том А-Р), стр. 130
- (68) Древнетюркский словарь. Ленинград – 1969 г. Авторы: Наделяев В.М., Насилов Д.М., Э.Р.Тенишев, Щербак А.М., Боровкова Т.А., Дмитриева Л.В., Зырин А.А., Кормушин И.В., Летягина Н.И., Тугушева Л.Ю. Ленинград 1969. , стр.609. Уеб-сайт: “Monumenta altaica” - <http://altaica.ru/LIBRARY/dts.htm>
- (69) Ю.Кручкин. Большой современной русско-монгольский и монгольско-русский словарь. М. 2006., стр. 825, 834
- (70) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-2 (О-Э). Издательство „Наука”. Ленинград 1975. , стр. 252, 259. Уеб-сайт: „Monumenta altaica” - <http://altaica.narod.ru/tms.htm>
- (71) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” (2 том С-Я) Чебоксары - 1996., стр. 17. Уеб-сайт: Monumenta altaica - <http://altaica.narod.ru/v-turks.htm>
- (72) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-2 (О-Э), стр. 131
- (73) Български етимологичен речник. Том I (А-З). С. 1971., стр. 59
- (74) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-1 (А-Д), с. 174
- (75) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I ,стр. 275
- (76) D. N. MACKENZIE - A CONCISE PAHLAVI DICTIONARY. Oxford University Press. 1986., стр. 19

- (77) N. Sims-Williams. BACTRIAN LANGUAGE: <http://www.iranicaonline.org/articles/bactrian-language>)
- (78) З. Гаглойти, цит.съч., стр. 91
- (79) В.И.Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том IV. U-Z., Ленинград, 1989., стр. 201-202: http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm
- (80) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I, стр. 47
- (81) Й.Заимов. Български именик. С. 2004 г., стр. 331
- (82) ANTON QUITZMANN. DIE ÄLTESTE RECHTSVEEFASSUNG DER BAIWAREN., стр. 234-235
- (83) Bayrisches Woerterbuch: <http://www.bayrisches-woerterbuch.de/a.html>
- (84) ANTON QUITZMANN, пак там.
- (85) ANTON QUITZMANN, стр. 363-364
- (86) Köbler, Gerhard, Gotisches Wörterbuch, (4. Auflage) 2014: <http://www.koeblergerhard.de/gotwbhin.html>
- (87) DIE HERKUNFT DER DEUTSCHEN VOLKSTÄMME. Teil 1: Die Baiern. Gemeinsame Abstammung der Baiern und Bulgaren, стр. 42
- (88) ANTON QUITZMANN, стр. 33
- (89) Uralic etymology by S. Starostin. <http://starling.rinet.ru>
- (90) Чăваш арсын ячĕсем (Чувашки мъжки имена): <http://cv.wikipedia.org>
- (91) DIE HERKUNFT DER DEUTSCHEN VOLKSTÄMME. Teil 1: Die Baiern..., стр. 42
- (92) ANTON QUITZMANN, стр. 32
- (93) Köbler, Gerhard, Gotisches Wörterbuch
- (94) DIE HERKUNFT DER DEUTSCHEN VOLKSTÄMME. Teil 1: Die Baiern..., с. 42-43
- (95) Чăваш арсын ячĕсем (Чувашки мъжки имена): <http://cv.wikipedia.org>
- (96) З. Гаглойти. Осетинские фамилии и личные имена. Цхинвал. 2007 г., с. 64-65, 100-101: <http://iratta.com/2007/12/09/soderzhanie.html> и <http://www.twirpx.com/file/962005/>
- (97) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” (2 том С-Я), стр. 371
- (98) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том IV., стр. 197
- (99) D. Adams. A dictionary of Tocharian. <http://ieed.ullet.net/>
- (100) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-4 (Т-Ящур), стр. 254
- (101) HISTORY OF TRANSYLVANIA Volume I. From the Beginnings to 1606. Editor in Chief, Béla K. Király. Columbia University Press, New York 2001: <http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/1.html> 3. THE KINGDOM OF THE GEPIDS <http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/33.html>
- (102) М. Москов. България и Бавария.: <http://www.tangra-bg.org/en/balgarite-i-balgariya/2013-08-08-10-53-29/kam-biblioteka-rodina/item/62-bavariya-ravno-na-balgariya.html>
- (103) ГРЪЦКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. том III. София, 1960., с. 262: <http://www.promacedonia.org/gibi/3/index.html>,
- (104) Hrvoje Gračanin. Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija. Scrinia Slavonica 7, 2007. стр. 43.: <http://hrcak.srce.hr/scrinia-slavonica>
- (105) Ш. Р. Мингазов. НАСЛЕДНИКИ ВЕЛИКОЙ БОЛГАРИИ В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ. журнал „ФИЛОЛОГИЯ И КУЛЬТУРА”. PHILOLOGY AND CULTURE. 2012. №1 (27), с. 201-207: http://philology-and-culture.kpfu.ru/?q=system/files/39_0.pdf
- (106) Очи в очи с потомците на Алцековите българи в Италия.: http://www.bulgaria.utre.bg/2014/01/04/201631-ochi_v_ochi_s_potomtsite_na_altsekovite_bulgari_v_italia
- (107) V. D'Amico. I BULGARI STANZIATI NELLE TERRE D'ITALIA NELL'ALTO MEDIO EVO. Roma 1942., в ел. вариант на бълг. ез.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/V_D_AMICO_BG_V_It.pdf
- (108) А. Марчевски, Италиански потайности. С., 1998, стр. 71
- (109) Кан Алцек: <http://istinata.livejournal.com/41612.html>
- (110) И. Тонкин. Италианско-български речник. С. 1992, стр. 36, 39
- (111) AN ITALIAN DICTIONARY BY ALFRED HOARE, M.A. Cambridge : at the University Press, 1915, стр. 32
- (112) AN ITALIAN DICTIONARY..., стр. 48-49
- (113) ОСЕТИНСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ, 3-е ДОПОЛНЕННОЕ ИЗДАНИЕ ОКОЛО 28 000 СЛОВ, ИЗД. «ИР» ОРДЖОНИКИДЗЕ * 1970, стр. 44
- (114) Т. Пахалина. Ваханский язык, изд. „Наука”, М. 1975, стр. 182-183
- (115) AN ITALIAN DICTIONARY..., стр.515
- (116) Древнотюркский словарь..., стр. 52
- (117) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I , стр.185
- (118) Уральская этимология. Составитель: Старостин С. А.: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=wygnnn>
- (119) Ю. Кручкин. Большой современной русско-монголо-русский словарь. М. 2006 г., стр.903
- (120) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I , стр. 235-236
- (121) Фасмер М. Этимологический словарь русского языка, Т-1, стр.166, В електронен вид: <http://vasmer.narod.ru> , <http://starling.rinet.ru>
- (122) AN ITALIAN DICTIONARY ..., стр. 89
- (123) Български етимологичен речник. Том I (А-З). С. 1971., стр. 106
- (124) Фасмер М. Этимологический словарь русского языка, Т-1, стр. 261
- (125) Gerhard Köbler. Althochdeutsches Wörterbuch, 2014

- (126) Indo-Aryan inherited lexicon. A. Lubotsky <http://www.indoeuropeannl/cgi-bin/main.cgi?root=leiden>
- (127) Реальный словарь классических древностей. Под редакцией Й. Геффкена, Э. Цибарта. — Тойбнер. Ф. Любкер. 1914
- (128) Г.Ф. Турчанинов. Памятники письма и языка народов Кавказа и Восточной Европе. Л. 1971 г., стр. 71
- (129) ЯНОШ ХАРМАТА. ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ ИСТОРИЯТА И ЕЗИКА НА САРМАТИТЕ. Серед, 1970 г., http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/J_Harmata_Sarmati.pdf
- (130) Ferdinand Justi. Iranisches Namenbuch. Marburg. 1895, стр. 169-170, 155
- (131) A dictionary of Tocharian B. D. Adams. <http://ieed.ullet.net/>
- (132) Indo-European etymology by S. Starostin. <http://starling.rinet.ru> The Indo-European database, compiled on the basis of Walde-Pokorny's dictionary by S. L. Nikolayev.
- (133) Вернер Г. К. Словарь кетско-русский и русско-кетский. С-П, 2002, с.38, 50, 52, 54, 55.: http://mirknig.com/knigi/guman_nauki/1181420287-slovar-ketsko-russkiy-i-russko-ketskiy.html
- (134) Е. Хелимский. Тунгусоманьчжурский языковой компонент в Аварском каганате и славянская этимология: Материалы к докладу на XIII Международном съезде славистов. Universität Hamburg, Institut für Finnougristik. Uralistik. Hamburg, 2003, [38] S. (The booklet includes the reprints of 2.170 and 2.175 as its second and third parts.): http://helimski.com/Helimski_Table_of_publications.html#monografii
- (135) Древнетюркский словарь..., стр. 419
- (136) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурские языки, том – 1, стр. 281-282
- (137) Български етимологичен речник, том – 1, стр. 118-119
- (138) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, 2 том С-Я, стр. 243, 433, 488, Чебоксары - 1996 г. Уеб-сайт: Monumenta altaica - <http://altaica.narod.ru/v-turks.htm>
- (139) Сравнительный словарь ТМ яз., том -1, стр. 351
- (140) Сравнительный словарь ТМ яз., том -2, стр. 433, 436
- (141) Древнетюркский словарь..., стр. 175, 287
- (142) Ю. Кручин. Большой современной русско-монголо-русский словарь. М. 2006 г., стр. 754
- (143) Бълг. етимологичен речник, том-1, стр. 600
- (144) Бълг. етимологичен речник, том-1, стр. 600, 636
- (145) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, том – 2, стр. 48
- (146) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том IV, стр. 310, 321-322
- (147) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I, стр. 227-228
- (148) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, 2, том С-Я, стр. 143-144
- (149) Сравнительный словарь ТМ яз., том -2, стр. 385
- (150) Сравнительный словарь ТМ яз., том -2, стр. 243-244, 245-246
- (151) Сравнительный словарь ТМ яз., том -1, стр. 289
- (152) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, 2, том С-Я, с. 301-302
- (153) Древнетюркский словарь..., стр. 265, 273, 285
- (154) Древнетюркский словарь..., стр. 269-270
- (155) И. Тонкин. Италианско-български речник. С. 1992, стр. 91
- (156) AN ITALIAN DICTIONARY ..., стр. 282
- (157) Дигорско-русский словарь....
- (158) Т. Н. Пахалина. Сарыкольско-русский словарь. М. 1971 г., стр. 197
- (159) Т. Н. Пахалина. Ваханский язык. М. 1975 г., стр. 287
- (160) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка. С-П. 1990 г, стр. 387, 393
- (161) Словарь древнего славянского языка, составленный по Остромирову евангелию. А. В. Старчевский. Изд. А. С. Суворина. – СПб., 1899. , стр.315 На уеб-сайтове: <http://imwerden.de/cat/modules.php?name=books&pa=showbook&pid=977>, http://www.krotov.info/lib_sec/18_s/ta/rchevsky.htm
- (162) Иронско русский словарь.....
- (163) Дигорско-русский словарь...
- (164) Уральская этимология. Составитель: Старостин С. А.: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=wygnnnl>
- (165) Indo-European etymology by S. Starostin. <http://starling.rinet.ru>
- (166) – Х. Бейли. ХУНА (Huna). Индо-скифские студии. H.W. Bailey, Indo-Scythian Studies: being Khotanese Texts, VII, Cambridge, 1985, pp. 25 - 41. <http://www.archive.org/details/EtymologyOfXiongnuNames>
- (167) Български етимологичен речник. Том – 3 (Крес-Минго). С. 1986, стр. 42-43]
- (168) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1..., стр. 435, 452, 453
- (169) Ю. Кручин. Большой современной русско-монголо-русский словарь. М. 2006, стр. 410, 848
- (170) Древнетюркский словарь..., стр. 463
- (171) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1..., стр. 439
- (172) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I..., стр. 616
- (173) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1..., стр. 403
- (174) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I..., стр. 629
- (175) Български етимологичен речник. Том – 2 (И-Крепя). С. 1979 г..., стр. 256

- (176) A. Lubotsky. Indo-Aryan inherited lexicon. ....
- (177) D. Adams. A dictionary of Tocharian B. <http://ieed.ullet.net/>
- (178) Китайские иероглифы. Составитель: Старостин С. А.: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/query.cgi?root=config&morpho=0&basename=/data/china/biqchina>
- (179) AN ITALIAN DICTIONARY ..., стр. 268
- (180) Севернокавказская этимология. Составитель: Старостин С. А.: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/query.cgi?root=config&morpho=0&basename=/data/cauc/caucet>
- (181) Вл. Георгиев. Дешифриране на етруския език. С. 1971, стр. 22
- (182) AN ITALIAN DICTIONARY ..., стр. 363, 614
- (183) AN ITALIAN DICTIONARY..., стр. 389-390
- (184) История на българския език. Том – 2. Беньо Цонев. С. 1984 (фототипно издание), стр. 30
- (185) Ст. Младенов. Избрани произведения (Изследвания върху българския език). С. 1992, стр. 41-58
- (186) Български етимологичен речник. Том – 3 (Крес-Минго). С. 1986, стр. 686-697
- (187) В. И. Абав. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том II..., стр. 143
- (188) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-2..., стр. 156
- (189) Древнетюркский словарь..., стр. 579
- (190) Д. Храпов. Валлийско-русский словарь: <http://www.cymraeg.ru/geiriadur/disgrifiad-0.html>
- (191) D. Adams. A dictionary of Tocharian B. <http://ieed.ullet.net/>
- (192) AN ITALIAN DICTIONARY..., стр. 405
- (193) AN ITALIAN DICTIONARY..., стр. 642
- (194) Български етимологичен речник. Том I (A-3). С. 1971..., стр. 227
- (195) AN ITALIAN DICTIONARY..., стр. 266
- (196) S. Starostin. Altaic etymology. Copyright 1998-2003. www.starling.rinet.ru/
- (197) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1..., стр. 362, 396, 412
- (198) AN ITALIAN DICTIONARY...,стр. 581
- (199) A. Lubotsky. Indo-Aryan inherited lexicon...
- (200) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка. С-П. 1990, стр. 306
- (201) S. Starostin. Altaic etymology.....
- (202) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1..., стр. 195
- (203) В. Бешевлиев. Прабългарски епиграфски паметници. С. 1981., стр. 44 В електронен вариант на Уеб сайт: "Книги за Македония" - <http://www.promacedonia.org/vb/index.html>
- (204) AN ITALIAN DICTIONARY..., стр. 625-626
- (205) Китайские иероглифы. Составитель: Старостин С. А....
- (206) Древнетюркский словарь..., стр. 143,
- (207) Ю. Кручин. Большой современной русско-монголо-русский словарь. М. 2006, стр. 199-200, 696
- (208) S. Starostin. Altaic etymology.....
- (209) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” (2 том С-Я),...стр. 119
- (210) (ВА-1, стр. 317, 338)
- (211) Иронско-русский словарь...
- (212) Дигорско-русский словарь...
- (213) S. Starostin. Altaic etymology.....
- (214) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка”, том – 2..., стр. 127
- (215) Ю. Кручин. Большой современной русско-монголо-русский словарь..., стр. 879
- (216) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка”, том – 2..., стр. 417
- (217) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-3 (Муза-Сят)..., стр. 627-628
- (218) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка. С-П. 1990, стр. 126
- (219) Древнетюркский словарь..., стр. 151
- (220) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” том – 2..., стр. 77
- (221) S. Starostin. Altaic etymology
- (222) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1..., стр. 270
- (223) В. Г. Егоров. Этимологический словарь чувашского языка. Чебоксары. 1964, стр. 85: <http://altaica.ru/LIBRARY/chuvash.pdf>,
- (224) S. Starostin. Altaic etymology
- (225) Ст. Младенов. История на българския език. С. 1979 г. (бълг. превод на немското издание – 1929 г.), стр. 230
- (226) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” том – 2, стр. 97
- (227) Petar Skok . Etimologijski rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-1 (A-J). Zagreb. 1971., с. 251-252, 268-269: <http://www.kroraina.com/knigi/skok/skok.html> ,
<https://archive.org/details/EtimologijskiRjecnikHrvatskogalllSrpskogaJezika>
- (228) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том – 2, стр. 51, 401
- (229) Дигорско-русский словарь...
- (230) Иронско-русский словарь...
- (231) В. Бартольд. Сочинения, том – 7. Работы по исторической географии и истории Ирана. М. 1971, стр. 56 : http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/Bartold_7.pdf
- (232) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка. С-П. 1990, стр. 329

- (233) Valenyn Stetcuk. "Etymological Table dictionaries of language families, Indoeuropean, Turkic, Finno-Ugric, Iranian, Germanic": http://www.geocities.com/valentyn_ua/
- (234) Uralic etymology by S. Starostin. <http://starling.rinet.ru>
- (235) S. Starostin. Altaic etymology. Copyright 1998-2003. www.starling.rinet.ru/
- (236) Michael Witzel, "Linguistic Evidence for Cultural Exchange in Prehistoric Western Central Asia," Sino-Platonic Papers, 129 (December, 2003), в бълг. перевод: М. Витцел. Лингвистични данни за културния обмен в праисторическата епоха, между Западна и Средна Азия.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/M_Vitzel_BMAC.pdf
- (237) Petar Skok . Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-1..., стр. 238
- (238) М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” том – 1..., стр. 446
- (239) Бълг. етимолог. речник, том – 1..., стр. 91
- (240) Беньо Цонев. История на българския език. Том – 2. С. 1984, стр. 62
- (241) Н. Геров. Речник на българския език, часть -1 (А-Д). Пловдив. 1895, стр. 25
- (242) Petar Skok . Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-1..., стр. 112-113
- (243) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1..., стр. 114, 111
- (244) Древнетюркский словарь..., стр. 112-113
- (245) Лъчезар Тошев. При потомците на Алцек в Италия в-к Лечител Брой: 45, 7 ноември 2013 <http://www.lechitel.bg/newspaper.php?s=4&b=409>
- (246) Бълг. етимолог. речник, том – 1..., стр. 380
- (247) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка..., стр. 145, 153
- (248) Л. Тошев, цит. съч.
- (249) Petar Skok . Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-2 (K-poni'). Zagreb. 1972., стр.10
- (250) Български етимологичен речник. Том – 2 (И-Крепя). С. 1979, стр. 290-291
- (251) D. Adams. A dictionary of Tocharian B. <http://ieed.ullet.net/>
- (252) Uralic etymology by S. Starostin. <http://starling.rinet.ru>
- (253) Български етимологичен речник. Том – 2..., стр. 292
- (254) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-2 (Е-Муж)..., стр. 214
- (255) Бълг. етимолг. речник, том – 2..., стр. 300
- (256) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-4 (Т-Ящур)..., стр. 288-289
- (257) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I..., стр. 308
- (258) Digital South Asia Library. The Dictionaries on-line - <http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/index.html>
- (259) Древнетюркский словарь..., стр. 114
- (260) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка..., стр. 136
- (261) Г. Дьяченко. Полный церковно-славянский словарь..., стр. 64
- (262) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-1 (А-Д)..., стр. 147
- (263) Petar Skok . Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-1..., стр.150
- (264) Doerfer G. Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, том-1, стр. 216-217: <http://altaica.ru/LIBRARY/DOERFER/TMN1.pdf>
- (265) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, т – 1..., стр. 381-383, 300-301
- (266) Ю. Кручин. Большой современной русско-монголо-русский словарь..., стр. 625
- (267) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языкам, том -2...,стр. 38
- (268) Китайские иероглифы. Составитель: Старостин С. А
- (269) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, т – 1..., стр. 382
- (270) Valenyn Stetcuk. "Etymological Table dictionaries...."
- (271) D. Adams. A dictionary of Tocharian B. <http://ieed.ullet.net/>
- (272) Annotated Swadesh wordlists for the Hurrian language (Hurro-Urartian family): <http://starling.rinet.ru/new100/hur.pdf>
- (273) Ст. Младенов. Избрани съчинения. С. 1992..., стр. 41-58
- (274) Ст. Младенов. История на Българския език..., стр. 83
- (275) Petar Skok . Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-1..., стр.156-157
- (276) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-1, стр. 168
- (277) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I..., стр. 301
- (278) D. Adams. A dictionary of Tocharian B. <http://ieed.ullet.net/>
- (279) A. Lubotsky Indo-Aryan inherited lexicon. ...
- (280) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка..., стр. 387
- (281) Григорий Дьяченко „Полный церковнославянский словарь” М.1993 г., Репринтное издание с 1900 г., 30 тыс. слов. (издателски отдел на Московския патриарх)..., стр. 891-892
- (282) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, т – 1 ..., стр. 114-115
- (283) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том – 1 ..., стр. 131
- (284) Б. Цонев. История на Българския език, том – 2..., стр. 69
- (285) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т – 4 (Т-Ящур)..., стр.91)
- (286) Petar Skok . Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. kn.-3 (ponii'-Z). Zagreb. 1973, стр. 479
- (287) Altaic etymology. S. Starostin...
- (288) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языкам, том -2..., стр. 176-177, 204
- (289) Дигорско-русский словарь...

- 290) М. С. Андреев, Е. М. Пещерева. Ягнобские тексты с приложением ягнобско-русского словаря, составленного М.С.Андреевым, В.А.Лившицем и А.К.Писарчик. М.-Л.: Издательство Академии наук СССР. 1957. (Словарь), стр. 333,
- (291) Д. И. эдельман. Язгулямоско-русский словарь. М. 1971, стр. 273
- (292) Д. Карамшоев. Шугнанско-русский словарь, том – 3 (Т-Ц), М. 1999, стр.17
- (293) И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка..., стр. 367
- (284) Gerhard Köbler. Althochdeutsches Wörterbuch, 2014...
- (285) Digital South Asia Library. The Dictionaries on-line - <http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/index.html>
- (286) В. Разторгуева. Дж. Эдельман. Этимологический словарь иранских языков. Том-2 (b-d). М. 2003, стр. 150
- (287) An Etymological Dictionary of the Gaelic Language MacBain, Alexander Gairm Publications, 1982. : <http://www.ceantar.org/Dicts/MB2/index.html>
- (288) Цветелин Степанов. Български, аварски, хазарски аристократически имена в епохата на Ранното средновековие. (Към въпроса за скито-сарматското и алтайското наследство в Централна и Източна Европа). (на руском яз.), в електронный журнал „Анамнеза” год. V, 2010 г., кн. 1, стр. 29-47, стр. 32.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Cv_Stepanov_AVAR_HAZAR_BG_IMENA.pdf
- (289) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том – 2 ..., стр. 103
- (290) Древнетюркский словарь..., стр. 120-121
- (291) А. М. Селищев. Славянское населения в Албании. С. 1981 г. (фототипно издание, по изданию от 1931 г.), стр. 217
- (292) М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка, Т-3 (Муза-Сят)..., стр. 719
- (293) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I..., стр. 651
- (294) Valenyn Stetcuk. Etymological Table dictionaries....
- (295) ПОЛОВЕЦКО (КУМАНО) – РУССКИЙ СЛОВАРЬ. По мотивам Codex Cumanicum. - <http://odnapl1yazyk.narod.ru/polovtzy-rus.htm>
- (296) В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I..., 586-587
- (297) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, т - 1..., 231-232
- (298) Древнетюркский словарь..., стр. 300
- (299) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том – 1..., стр. 415
- (230) М. Федотов. Этимологический словарь чувашского языка, т – 2 ..., стр. 225-226
- (231) D. Adams. A dictionary of Tocharian B. <http://ieed.ullet.net/>
- (232) Древнетюркский словарь..., стр. 429
- (233) Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том – 1..., стр. 382
- (234) Ивета Медникарова. Комит Булгаран, управител на Нарбонска Галия /610-612 г./, стр.189-201. Сборник „Известия на Исторически музей – Кюстендил”, том.4. С. 1996 г.